

Liturgikus örökségünk V.
A vatikáni magyar nyelvű Szent Liturgia 40. évfordulója alkalmából
2005. november 17-én rendezett szimpozium anyaga

Kiadja:
a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola
Liturgikus Tanszéke
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13-17.
Tel.: (42) 597-600
Fax: (42) 420-313
e-mail: atanaz@atanaz.hu

Felelős kiadó:
Dr. Pregun István
főigazgató

Szerkesztette:
Ivancsó István
e-mail: ivancsoi@atanaz.hu

© 2005 Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék

ISSN 1786-2639
ISSN 1785-2722

ISBN 963 86650 7 6

**SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
LITURGIKUS TANSZÉK 13.**

Liturgikus örökségünk V.

**A vatikáni magyar nyelvű Szent Liturgia
40. évfordulója alkalmából
2005. november 17-én rendezett szimpozion
anyaga**

**Nyíregyháza
2005**

PREGUN ISTVÁN

MEGNYITÓ

Főtisztelendő Kolléga Urak!
Kedves Vendégeink!
Kedves Hallgatóink!

Negyven évvel ezelőtt készült eredeti hangfelvételt hallottunk. Ez a felvétel azt az eseményt örökítette meg, amire most ezen a liturgikus szimpozionon emlékezni kívánunk. 1965. november 19-én, Árpád-házi Szent Erzsébet ünnepén hangzott el teljes szövegében magyar nyelven Dudás Miklós püspök úr vezetésével Aranyszájú Szent János liturgiája a zsinati aulában, a római Szent Péter-bazilikában.

Minden igazi vezetőt két nagy jellemvonás jellemez. Az első: a történelmi helyzet felismerése; a második pedig: az ennek megfelelő cselekvés.

Ha most negyven év távlatából visszagondolunk Dudás Miklós püspök úrra, hálás szívvel kell megállapítanunk, hogy ő mindkét feltételnek megfelelt. Nem tudom – mert nincsenek ismereteim –, hogy annak idején, amikor 1950-ben megnyitotta a Görög Katolikus Hittudományi Főiskolát és Papnevelő Intézetet, konzultált-e valakivel. Konzultált-e rendtársaival, az egyházmegye vezető beosztású papjaival vagy konzultált-e állami hatóságokkal. Konzultált-e mondjuk Rákosi Mátyással a Magyar Dolgozók Pártja akkori vezetőjével? Ez utóbbi egészen biztosan nem történt meg.

Mindenesetre Dudás püspök úr vett egy mély lélegzetet, és 1950-ben az akkori kommunista oktatási miniszternek Darvas Józsefnek írt egy levelet, ami nagyjából szó szerint idézve így hangzott: „Miniszter Úr! Ezúttal bejelentem, hogy 1950. szeptember 1-jén megnyitom Nyíregyházán a Hittudományi Főiskolát és Papnevelő Intézetet. Bejelentésem tudomásul vételét kérem.” Dátum, aláírás. Két hét múlva jött egy olvashatatlan aláírású minisztériumi tisztviselő válasza, ami így hangzott: „Püspök Úr! Bejelentését, amely szerint 1950. szeptember 1-jével megnyitotta a nyíregyházi Hittudományi Főiskolát és Papnevelő Intézetet, tudomásul vettük.”

Amikor 1999 őszén bankszámlát akartam nyitni a Hittudományi Főiskolának az Inter-Európa Banknál, az igazgatónő azt kérte tőlem, hogy hozzam el a Főiskola alapító okiratát. Végignéztük az egész levéltárat, de nem találtunk alapító okiratot, csak ezt a levélváltást. A püspöki levélnek, illetve a kapott minisztériumi válasznak a másolatával mentem vissza a Bank igazgatónöjéhez és ő készséggel elfogadta, mondván, hogy ennél jobb és hitelesebb alapítólevelet ő még nem látott.

Igen, Dudás püspök úr 1950-ben felismerte a történelmi helyzetet és ennek megfelelően cselekedett. Megnyitotta, megalapította Papnevelő Intézetet és a Hittudományi Főiskolát. Hadd tegyem hozzá, olyan történelmi korban tette ezt, amikor a környező országokban egymás után likvidálták a görög katolikus egyházat, itt, nálunk, Magyarországon pedig sorra zárták be a római katolikus papnevelő intézeteket.

Ha 55 év távlatából visszatekintünk erre a püspöki gesztusra, azt kell hogy mondjuk: a püspök nagyszerű vezető volt!

A másik lépés, amiről ma emlékezünk meg, negyven évvel ezelőtt történt. Most sincsenek ismereteim arról, hogy Dudás püspök úr kivel konzultált akkor, amikor elhatározta, hogy ott, a zsinati aulában, teljes szövegében magyar nyelven fogja végezni a Liturgiát. Vajon konzultált-e az egyházmegye vezető papjaival, konzultált-e a Keleti Kongregáció bíboros prefektusával, konzultált-e az akkori pápával, VI. Pállal? Nem tudjuk.

Egy biztos, hogy ott volt a Szent Péter-bazilikában és magyar nyelven énekelt: „Vegyétek és egyétek ez az én testem... Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem...”.

A Magyar Görög Katolikus Egyház életében óriási jelentőségű esemény volt ez. Most, amikor megnyitom azt a szimpoziumot, hallgassuk meg: Dudás Miklós püspök úr hogyan emlékezett vissza erre az eseményre. Papjaihoz és híveihez írott körlevelében a következőket írta: „Számunkra külön is felbecsülhetetlen eredményt hozott a szent Zsinatnak ez a záró ülészaka. Ezzel ért véget a magyar liturgiáért évszázadokon át folytatott munkánk és küzdelmünk kálvária útja. Most teljesült az, amire őseink évszázadokon át várakoztak, most érlelődött be az ő és a mi reményeink legszebb gyümölcse. November 19-én a Szent Péter Bazilikában az apostol fejedelem sírja előtt a világ minden részéről összesereglett több mint 2300 zsinati atya jelenlétében ékes magyar nyelvünkön mutathattam be a legszentebb áldozatot. Szent liturgiánk népünk ajkán élő dallamai a maguk egyszerű szépségében és méltóságában még a távoli földrészek püspökeinek a lelkét is megragadták. Szívem

túlsorduló hálájával kérlek benneteket és el is rendelem, hogy a II. Vatikáni szent Zsinat határozatai és az ezen felül még nekünk jutott felbecsülhetetlen értékű külön ajándékért egy szájjal és egy szívvel mondjunk hálát a végtelenül jóságos Istennek. A legközelebbi vasárnap ünnepélyes szentmiséjében az ambóni ima után énekeljétek el a nagy dicsőítést és a hálaadó ekténiát.”

Joggal és méltán írhatta ezt a körlevelében Dudás püspök úr, hiszen felbecsülhetetlen értéket kapott a magyar görög katolikus egyház ezzel a történelmi eseménnyel. Amikor tisztelettel és szeretettel köszöntöm kedves mindnyájukat külön szeretném megköszönni Ivancsó István-nak, liturgikus tanszékünk vezető tanárának, hogy megrendezésre kerülhetett ez a Liturgikus szimpozion.

A tudományos ülést ezennel megnyitom.

Megnyitó

HOLLÓS JÁNOS

A TELJES MAGYAR NYELVŰ LITURGIA 40. ÉVFORDULÓJA – Egy kortárs visszaemlékezésében –

Egy éve annak, hogy felkérést kaptam dr. Ivancsó István professzor úrtól arra, hogy a II. Vatikáni Zsinaton 1965. november 19-én bemutatott teljesen magyar nyelvű Szent Liturgiára – mint kortárs – elmondjam visszaemlékezéseimet.

A felkérés a visszaemlékezés kategóriájára utal, így nem nélkülözheti a szubjektív elemeit a 40 év előtti nagy jelentőségű ünnepi eseménynek.

1. Ennek sorában utalni kívánok arra, hogy 1948-ban történt felszentelésem előtti vizsgán nekünk be kellett mutatnunk, tudjuk olvasni a Liturgikon anaforájának (kánoni részének) görög szövegét a maga egészében. Ez Aranyszájú Szent János liturgiája esetében könnyebb volt, Szent Bazilénál már nagyobb feladatot jelentett. – Dudás Miklós püspök a papszentelési liturgiában a kánoni rész fennhangjainak görög nyelvű éneklését is elvárta, ahogy ezt ő maga végezte, de eltúrte hallgatólagosan, hogy ezeket a papság már magyarul végezhesse. – Még a szentgyónás végén adott papi feloldozás szövegét is görögül kellett megtanulnunk és felmondanunk, ezt ma már csak egyetlen paptestvértől hallottam. – A megyéspüspök atya ezt követően, a már szűkülő működési körülmények között ünnepelt szentelési 10. éves jubileumán, majd az 1950-ben létrehozott Hittudományi Főiskolához kapcsolódva megalapozta a papi rekollekciókat azzal, hogy a városi papságnak maga is tartott elmélkedéseket, és egyik alkalommal kérdésre válaszolva közölte velünk:

Püspöki kinevezése kapcsán fogadta őt a Keleti Kongregáció akkori bíboros-prefektusa, Tisserant, aki rákérdezett: hogyan tartják meg a papok az alapító bulla rendelkezését arról, hogy a Liturgiák nyelve az ógörög legyen, míg a hazai, azaz magyar nyelv használata csak extraliturrikus funkcióknál tűrhető, ugyanolyan módon, mint a latin rítusú templomokban. Ennek az ógörög nyelvnek elsajátítására csak három évi türelmi időt engedélyezett az alapító bulla, ezalatt azzal a liturgikus nyelvvel élhetnek, amelyet eddig használtak, megtiltva teljesen a magyar nyelvet, amely nem liturgikus nyelv, így a Szent Liturgiában

„numquam”, sohasem használható.¹ Amint azt Pirigyi István egyháztörténészünk a művében leírja, ekkor még arra gondoltak Rómában, hogy „célszerűbb lenne az ószláv liturgikus nyelvet bevezetni”.²

Miklós István első püspöktől 1922-ben erre vonatkozóan küldött jelentés ezt a változatot „megvalósíthatatlannak” tartotta, és jelentette, hogy az általa 1920-ban kiadott Liturgikonban „a szentmise kánoni része görögül is megtalálható”. Tekintettel a nyelvi nehézségekre, a tilalmat fenntartva, nem emelt kifogást a Keleti Kongregáció az ellen, hogy „a görög liturgikus nyelv átmenetileg a kánoni részben jut kifejezésre”.³

Utal arra is a tudós tanár-kollégám, hogy 1938-ban a püspöki szék üresedése idején ez a kérdés újból felmerült Rómában, azzal a szándékkal, hogy az ószláv nyelv használatára szeretne rátérni a Szent-szék előírása.

Ez a Zsinat előtti kuriális szemlélet jelentkezett egy hivatalos leiratban is, amelyben Kongregációnk akkori bíboros-vezetője rutén rítusú püspököknek minősítette Dudás Miklóst, aki megmutatta nekem ezt az iratot.

Dudás püspök atya ezt azzal egészítette ki, hogy őt Serédi Jusztinián bíboros, az alapító bullában kijelölt esztergomi metropolita-érsekeként megkérdezte: óhajtja-e, hogy a papságot a széküresedés alatt maga kötelezze-e az ógörög liturgikus nyelv használatára. – Dudás Miklós designált püspök ezt határozottan elhárította.

Majd elmondta azt a püspöki rekollekción, hogy a Tisserant később érdeklődött felőle, hogyan tartják be a bulla előírását. – A püspök atya a nyelvi problémák miatt nem titkolta, hogy nehézségek vannak az ógörög szöveg teljeskörű használatával. – Mire a bíboros annyit mondott neki: legalább a konsekráció két mondatát mondják-énekeljék görögül a papok. Alakulóban volt ezzel, a jogszokás tudomásulvételével, a szigorú tilalom helyébe lépő enyhébb változat.

2. De újból felmerült ez a kérdés azon az örvendetes Szent Liturgia-végzésen, amelyet most ünnepelünk. – Magam azt a változatot hallottam előbb, hogy az akkor már Rómában élő Slyphij bíboros, kormányzásban akadályozott leMBERGI metropolita bátorította Dudás püspököt a teljes magyar nyelvű Liturgiára. – Nemrégiben viszont azt is emlí-

---

¹ Vö. a szövegről: Timkó, I. (szerk.), *A hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve, 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 432-433.

² PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 155.

³ *Ibid.*

tette jogász kollégám, hogy erről magától VI. Pál pápától is bátorítást kapott a püspök atya.

Ennek megszervezéséről Keresztes Szilárd püspök atya adhat bővebb tájékoztatást.

Magam éppen meglátogattam előtte Dudás püspök atyát, és tanúja voltam annak, hogy Hamvas Endre, a püspöki konferencia akkori elnöke hívatta a Mátrában üdülő püspököt a Stella üdülőbe – akkoriban csak ott pihenhettek a püspökök, professzorok – és közölte vele, hogy kiutazhat a II. Vatikáni Zsinat 3. ülészakára. Ez természetesen várva-vár hír volt. – Az öt kísérő delegáció kiutazási engedélye állami hozzájárulás függvénye volt.

Mi itthon előzetesen értesülhettünk arról, hogy november 19-én kerül sor a mi püspökünk magyar nyelvű Szent Liturgiájára a Szent Péter bazilikában, a Zsinat atyáinak tanácskozását megelőzően.

A vatikáni rádió által közvetített Szent Liturgiát hallani mindnyájunk számára felemelő, boldogító, könnyes örömnép volt. – Ezzel ráterelődött a figyelem a magyar görög katolikusokra, ami az akkori kettéosztott világú Európa görög katolikusai számára is az első reménysugarat jelentette az ukrán bíboros kiengedése után. Papjaink felszabadult örömmel énekelték ezentúl a Szent Liturgiát végig magyar nyelven, ami nem irányult a környező országokban élő, más nyelven imádkozó görög katolikus testvéreink ellen, hiszen II. János Pállal ők is boldogan koncelebrálhatták így Máriapócson a Szent Liturgiát az első itteni pápai misén, a konstantinápolyi rítus szerint, és vele végig hullámozott a rendkívül nagyszámú hívőserег jelenléte miatt is a reménység éltető sugara testvéreink felé.

3. Volt azonban ennek a 40. év előtt Rómában celebrált Szent Liturgiának egy további kedvező következménye is, éspedig kétféleképpen.

a) Elindult a saját önazonosságunkat jelentő hiteles hagyományainkra épülő liturgikus megújulásunk, amelynek korábbi szakasza csak annyit tudott érvényesíteni, amit Dudás Miklós püspök 1955-ben életbe lépett szabályzata tükrözött, majd Timkó Imre püspök is sürgette annak megtartását, hasonlóan Keresztes Szilárd püspök atya is, ahogy ezt tudós alapossággal összegezi dr. Ivancsó Istvánnak a szövegrevízió 1968-as tervéről írt, majd a magyar görög katolikus liturgia 20. századi formálódását összefoglaló tanulmánya.⁴

---

⁴ IVANCSÓ, I., „A magyar görög katolikus liturgia formálódása a 20. században”, in *Athanasiana* 20 (2005) 35-48.

De a magyar nyelv liturgikus elismerését jól mérte fel Berki Feriz az 1975-ös püspök-szenteléskor: „Lekörözött minket ezzel görög katolikus egyház”.

b) A másik eredménye az új törvénykönyvünk kidolgozása, majd kihirdetése során mutatkozott meg. Magam Bécsben tarthattam német nyelvű előadást, mint a Keleti Egyházak Jogi Társasága tagja, a Katolikus Akadémián, 1972-ben, amit közölt a Társaság *Kanon* című II. kötete, amely 1974-ben jelent meg. Ebben az idehaza nem ismert előadásban szót emeltem arról, hogy nem kell félnünk egy magyar bizánci rítusról beszélünk.⁵ Ezt idézi Erdő Péter bíboros is a *CIC*-fordítása magyarázatában.⁶ A kérdés a fogalmi tisztázások nyomán kodifikált státust jelentett számunkra, mert a 21 sajtójogú keleti katolikus egyház közé sorolta a kodifikáció számában közölt előadásában püspök, alelnök a konstantinápolyi rítushoz tartozók között a magyar egyházunkat is.⁷ – Ennek a legalsóbb fokozatú státusnak magasabb hierarchiai fokozatra emelésére vonatkozó szentszéki szándékokról kértem 1993-ban a hozánk látogató Silvestrini bíborosnak, a Keleti Egyházak Kongregációja akkori prefektusának felvilágosítását, majd felidéztem ezt a kérdést Juliusz Janusz mostani nuncius előtt is az elmúlt évben, utalva arra, amit a bíboros megbízásából Marco Brogi substitutus mondott: „A tárgyalások előhaladott stádiumban vannak” – idézve C. G. Fürst Festschreift kötetében is.⁸

Mivel ez már a történészek és diplomaták feladatköre, azzal szeretném zárni rövid visszapillantásomat: jó hatvan évvel egyházmegegyenk alapítása után előre léphettünk a liturgikus nyelv használata elismerésében, ez volt alapja sajtójogú státusunk elfogadásának is, és reméljük, a megújuló vatikáni Kúria XVI. Benedek Őszentsége bölcs vezetésével megoldást talál arra, hogy Kelet-Közép-Európa jelentős görög katolikus egyházai, akiket felsorol az említett Nuntia-szám: a magyar, román, rutén, szlovák, jugoszláv és ukrán sajtójogú egyházak státusa is kedvezően rendezhető egy új Európa közösségében.

---

⁵ HOLLÓS, J., „Die Rechtsquellen und die Rechtslage der griechisch-katholischen Kirche in Ungarn im Lichte des II. Vatikanums”, in *Kanon* II, 124.

⁶ ERDŐ, P., *Az egyházi törvénykönyv*, Budapest 1985, 155.

⁷ EID, E., in *Nuntia* 31, 31.

⁸ BROGI, M., *Ius canonicum in Oriente et Occidente*, 2003, 84.

VÉGHSEŐ TAMÁS

**MAGYAR NYELVŰ BIZÁNCI SZERTARTÁSÚ SZENT LITUR-
GIA A SZENT PÉTER BAZILIKÁBAN 1965. NOVEMBER 19-ÉN.
A TÖRTÉNELMI HÁTTÉR**

Főtisztelendő Püspök Atya! Főtisztelendő Atyák! Kedves Kol-
légák! Tisztelt Hallgatóság!

Mielőtt kísérletet tennék a negyven évvel ezelőtt bemutatott magyar nyelvű Szent Liturgia történelmi háttérének felvázolására, kérem, engedjék meg, hogy hangot adjak zavaromnak. Zavarba ejtő számomra ugyanis az, hogy miközben én olvasmányaim és kutatásaim alapján próbálok meg rekonstruálni az eseményeket, addig a hallgatóság soraiban vannak olyanok, akik ezt a történelmi eseményt átélték, és az azt övező ma már történelminek mondott háttérnek szereplői voltak, és akik annak a korszaknak minden velejáróját – örömeit és szenvedéseit – a saját bőrükön tapasztalták meg. Ezért abban a reményben látok hozzá a történelmi háttér rekonstruálásához, hogy az olvasott-értelmezett történelem, melynek azért megvannak a maga előnyei, nem fog szembekerülni az átélt-megélt történelemmel, hanem a szimpozion záró-vitájában majd kiegészítik egymást.

A magyar nyelvű görög katolikus Szent Liturgiára 1965. november 19-én került sor. Egy diktatórikus berendezkedésű országból, melynek kommunista kormánya egyértelműen egyházellenes politikát folytat, egy görög katolikus püspök részt vesz a katolikus egyház 20. századi történelmének legjelentősebb eseményén, a II. Vatikáni Zsinaton, s a zsinati atyák jelenlétében magyar nyelvű bizánci szertartású Szent Liturgiát mutat be, pontot téve ezzel egy világviszonylatban kicsinynek mondható vallási közösség, a magyar görög katolikus egyház évszázados törekvéseinek végére. Az esemény történelmi háttérének felvázolásakor két kérdéskör kiemelését tartom fontosnak. 1. Hogyan illeszkedett a magyar nyelvű bizánci szertartású Szent Liturgia bemutatása a II. Vatikáni Zsinat eseménytörténetébe? 2. Mi jellemezte azt a magyarországi történelmi környezetet, melyben az eseményre sor került, s melyben egyházunk élt?

A II. Vatikáni Zsinat negyedik és egyben utolsó ülésszaka 1965. szeptember 14. és december 8. között zajlott le. Ekkor kerültek elfogadásra a következő zsinati dokumentumok: október 28-án a püspökökről, a papnevelésről, a szerzetesrendekről, a keresztyén nevelésről és az egyháznak a nemkeresztyén vallásokhoz fűződő viszonyáról szóló dekretumok, illetve nyilatkozatok, november 18-án a kinyilatkoztatásról szóló dogmatikus konstitúció és a laikusok apostolkodásáról szóló dekretum, december 7-én pedig az egyház és a világ viszonyát tárgyaló lelkipásztori konstitúció, a papi szolgálatról és a missziókról szóló dekretum, valamint a vallásszabadságról szóló nyilatkozat.¹ Az ülésszak elején jelentette be VI. Pál pápa az állandó püspöki szinódus intézményének felállítását.² A zsinatnak ebben a szakaszában is a zárószavazások előtt nagy viták folytak az egyes kérdésekről. Ezek közül egyet szeretnék kiemelni, melynek mind a témája, mind pedig az időpontja elgondolkodtató kontextusba helyezi a magyar nyelvű liturgia bemutatásának eseményét. Ez a vita a *Gaudium et spes* konstitúció ateizmusról szóló pontjai fölött zajlott. A dokumentum tervezetéről már a korábbi ülésszakokon is tárgyaltak. Több zsinati atya már akkor is szorgalmazta, hogy a zsinat foglaljon határozottan állást a harcos ateizmussal és a kommunizmussal szemben. Ez az elvárás nem állt tökéletes összhangban VI. Pál 1964-ben kiadott *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájával, melyben az ateista kommunizmussal való párbeszédre hívott fel. Ennek a párbeszédnek az előmozdítására állította fel a pápa 1965-ben a nem hívőkkel foglalkozó titkárságot. Amikor 1965 szeptemberében megnyílt a negyedik ülésszak és a zsinati atyák kézhez kapták a *Gaudium et spes* újabb tervezetét, akkor sokan csalódottan vették tudomásul, hogy tervezet meg sem említi a kommunizmust. Ez arra késztetett 25 püspököt, köztük többek között Lefebvre érseket, hogy levélben kérjék a kommunizmus határozott elítélését. Később ilyen tartalmú módosító javaslat is készült, melyet már 450 zsinati atya látott el kézjegyével. A dokumentum egy újabb tervezete november 13-án, szombaton került kiosztásra. A módosító javaslat aláírói döbbenet tapasztalták, hogy javaslatuk nem került be a szövegbe és a tervezetért felelős vegyes bizottság hivatalos jelentése hallgat magáról a módosító javaslatról is. Mivel a szavazás november 15-ére, hétfőre már ki is lett tűzve, a kezdeményezők egy

---

¹ Cserháti, J. – Fábrián, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest ⁴é. n.

² ADRIÁNYI, G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest 2001, 407.

fenntartás aláírására kérték a zsinatot, melyben kérik, hogy a zsinat ünnepelesen erősítse meg az egyház régóta meglévő tanítását erről a kérdéstről. Ezzel párhuzamosan vizsgálat indult annak kiderítése érdekében, hogy mi lett a sorsa a 450 zsinati atya által aláírt módosító javaslatnak. November 15-én a vegyes bizottság egyik szakértője, a jezsuita Roberto Tucci azt állította az újságíróknak, hogy a módosító javaslat nem jutott el a bizottság tagjaihoz. Talányosan így fogalmazott: talán útközben pirosat (vöröset!) kapott. Az eseményeket rekonstruáló Ralph Wiltgen verbita szerzetes, aki a zsinat alatt független hírszolgálatot működtetett, kiderítette, hogy az előzetes sejtetésekkel szemben a módosító javaslat időben megérkezett a bizottsághoz, de azt a bizottság titkára Achille Glorieux érsek egészen egyszerűen visszatartotta. Az ügy nagy sajtó nyilvánosságot kapott: a november 17-18-i lapok nagy terjedelemben foglalkoztak a kommunizmus elítélésre tett módosító javaslat különös sorsával.³

Másnap, november 19-én mutatta be Dudás püspök úr a magyar nyelvű Szent Liturgiát. Az egybeesés véletlenszerű, hiszen az időpont már szeptemberben kitézésre került, ahogyan arról Dudás püspök úr maga számol be Bertalan atyának írott leveleiben.⁴ Mégis elgondolkodtató, hogy amikor magasabb érdekek miatt az ügy elsiklik, és amikor kommunizmus elítélése politikai okokból kimarad a dokumentumból, éppen akkor álljon a zsinati atyák elé – mintegy élő tanúságtételként – egy olyan püspök, aki maga is szenvedő alanya a harcos ateista kommunista rendszernek.

Ezzel a megjegyzéssel át is térek a második kérdéskörre: Mi jellemezte azt a magyarországi történelmi környezetet, melyben az eseményre sor került, s melyben egyházunk élt? Közismert tények felsorolása és hosszás elemzések helyett a magyarországi történelmi hátteret néhány idézettel jellemezném. Az idézetek a magyar állambiztonság által 1961 októberében megnyitott úgynevezett *Canale-dossziéból* származnak, mely az 1973-ig terjedő időszakban a magyar katolikus egyház titkosszolgálati ellenőrzése során keletkezett iratanyagot tartalmazza. A dosszié megnyitását és az operatív munka elrendelését az illetékes elhári-

---

³ WILTGEN, R. W., *A Rajna a Tiberisbe ömlött. A második Vatikáni Zsinat története*, Budapest é. n., 274-279.

⁴ TÖRÖK, I. I. (szerk.), „Egyházaért kész vagyok meghalni”. P. Dr. Dudás Miklós szerzetes-püspök emlékére, h. n., é. n., 76-78. Míg a püspök úr szeptember 18-án keltezett levelében arról írt, hogy vasárnapi napon kerül majd sor a Szent Liturgiára, valójában november 19-e pénteki napra esett.

tó tiszt a következıképpen indokolja: *Megállapítottam, hogy a Vatikán és a magyar katolikus egyház között többoldalú illegális kapcsolat áll fenn. Ezen személyek felderítésére és a rájuk vonatkozó terhelő adatok összegyűjtésére objektum dosszié felállítása szükséges „Canale” fedőnév alatt.*⁵

Ez a dosszié tartalmazza a magyar elhárítás intézkedési tervét is, melyet – bármennyire is megdöbbenően hangzik – a II. Vatikáni Zsinattal szemben dolgoztak ki. Az indoklás így szól: *Tervet dolgoztunk ki a Vatikáni Zsinat magyarországi kompromittálására annak érdekében, hogy leleplezzük az egyetemes zsinat összehívásának reakciós célját... A kiutazó zsinati delegációt ügynöki úton ellenőrizzük és a lehetőség keretén belül az állammal szembeni állampolgári kötelezettségre hivatkozva pozitívan befolyásoljuk... Ügynöki úton az egyházi sajtóban bizonyos vatikáni – számunkra kedvező – tendenciákat támogatunk, ugyanakkor a Vatikán reakciós törekvéseit leleplezzük.*⁶ Ez a néhány sor kiválóan jellemzi a történelmi hátteret. A kommunista államhatalom betegesen fél az egyháztól. A világegyház zsinatára nem tud másképpen tekinteni, mint reakciós szervezkedésre, mely veszélyezteti a kommunista rendszert. A beteges félelem azonban nem teszi gyámoltalanná az államhatalmat. Ellenkezőleg: a pszichikai és a fizikai erőszak minden eszközét bevetve szinte totális kontroll alatt tartja az ellenségként kezelt katolikus egyházat. Jó példa erre a zsinati delegációk összességében sikeres ügynöki ellenőrzése. A zsinat első, második és negyedik ülészakára kiutazó magyar delegációban többségben voltak az ügynöki munkát végző küldöttek, egyedül a harmadik ülészakára kiutazók körében volt egyenlő az ügynökök és a nem ügynökök száma. A zsinatról küldött ügynöki jelentésekből kiderül, hogy már maga a tény – ti. az, hogy a küldöttek között ügynöki tevékenységet folytatók is voltak és ezt mindenki legalább sejtette – sikeresen zavarta meg a küldöttségek munkáját. Összességében talán nem túlzás azt mondani, hogy a zsinati delegációk életét ugyanaz jellemezte, mint nagyban az egész katolikus egyház működését: *fortélyos félelem igazgat.*

---

⁵ Canale TH-0-143963/1. dosszié. – Idézi KAHLER, F., *III/III-as történelmi olvasókönyv 3. A CANALE dosszié: A magyar titkosrendőrség és a II. Vatikáni Zsinat. Az Ibolya dosszié: Hiányzó lapok „A magyarországi görögkatolikusok történeté”-ből*, Budapest 2005, 18.

⁶ Canale TH-0-143963/1. dosszié. – Idézi KISZELY, G., *Állambiztonság (1956-1990)*, Budapest 2001, 107.

Ilyen környezetben mutatta be a magyar nyelvű görög katolikus Szent Liturgiát Dudás püspök úr a Szent Péter bazilikában. A magyar nyelvű Szent Liturgia bemutatása öröm és vigasztalás forrásává vált egy szorongatott helyzetben lévő püspök és egy szorongatott helyzetben lévő egyház számára. Jele annak, hogy kedvezőtlen történelmi környezetben is nyílnak alkalom fontos eredmények elérésére.

Végezetül kérem, engedjék meg, hogy a történelmi esemény felidézése mellett röviden néhány mondatban kísérletet tegyek a mának szóló üzenet megfogalmazására, hiszen a megemlékezésnek és a visszaemlékezésnek célja kell, hogy legyen a következtetések levonása és a múlt, a történelem üzenetének megértése és a jelenbe való beépítése.

A magyar görög katolikus egyház történetének két legjelentősebb kérdése, a saját egyházmegye és a magyar nyelvű liturgia ügye rendkívül kedvezőtlen történelmi körülmények között oldódott meg. 1912-ben kerül sor az önálló egyházmegye megalapítására, melynek fejlődését azonnal megakasztja az 1914-ben kirobbant I. világháború, majd pedig az azt követő határváltozások. A magyar nyelvű liturgia ügye is akkor jut nyugvópontra, amikor egyházunk történelmének legnehezebb időszakát élte át egy olyan ideológia rendszer szorongatásában, mely végeredményben a teljes elpusztítását tűzte ki célul maga elé. E tények fényében egyrészt elcsodálkozhatunk és megrendülhetünk a Gondviselés eszközeinek és Isten útjainak kiszámíthatatlansága fölött. Másrészt pedig észre kell vennünk és – ha szükséges – meg kell tanulnunk megbecsülni és kihasználni azt a páratlanul kedvező történelmi környezetet, melyben immáron tizenöt éve élünk, s melyben egyházunk fejlődésének korábban elképzelhetetlen perspektívái nyílnak.

IVANCSÓ ISTVÁN

A SZENT LITURGIA MAGYAR SZÖVEGVÁLTOZATAI A II. VATIKÁNI ZSINAT ELŐTT ÉS UTÁN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A Szent Liturgia szövege; 1/ Krucsay Mihály fordítása; 2/ Kritsfalusi György fordítása; 3/ Roskovits Ignác Liturgia-szövege; 4/ A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság szövege; 5/ Az 1920-as Liturgikon; 3. Részleges javítások a Liturgia szövegén és rubrikális részén; 4. Rubrikális példák; 5. Összegzés.

1. Bevezetés

Mint mindannyiunk előtt ismeretes, a hajdúdorogi egyházmegyét alapító bulla 1912-ben azt a rendelkezést hozta, hogy az ógörög nyelv legyen az új egyházmegye liturgikus nyelve.¹ Ez azonban soha nem valósult meg. Egyrészt a magyar görög katolikus hívek évszázados küzdelme éppen arra irányult, hogy elérjék a szertartások saját anyanyelven való végzésének lehetőségét.² Másrészt a görög nyelv ismeretének hiányában még csak remény sem volt arra, hogy a hároméves türelmi idő lejártával görögül végezzék a papok a Szent Liturgiát.

Éppen ezért volt oly nagy jelentőségű, hogy a II. Vatikáni Zsinat záró ülészakán (1965. november 19-én) Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök teljes magyar nyelvű Szent Liturgiát végzett,³ mégpedig a

---

¹ A X. Szent Piusz pápa által kiadott *Christifideles graeci* kezdetű alapító bulla szövegét közli *Acta Apostolicae Sedis* IV (1912) 429-435; valamint másolatban megtalálható: *Schematismus venerabilis cleri dioecesis graeci rit. cath. Hajdudorogensis ad annum Domini 1918*. In: *Nyíregyháza, Typis Alexii Jóba*, 31-40. Legújabbban pedig az egyházmegye fennállásának 75. évfordulóján közölték: Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 239-245. – Az alapító bulla rendelkezése: „Hungarica lingua, quam, quum non sit liturgica, in sacra Liturgia nunquam adhibere licet”. – Az 1920-as évszámot viselő *Liturgikon* ezért bilinguis módon hozza az anafóra szövegét.

² Legújabbban PAPP, B. J., *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Hajdúdorog 1996. vázolja fel az egész történelmi folyamatot.

³ Az erről szóló előzetes híradás 1965. november 15-én jelent meg: *Magyar Kurír* 55. évf. 342/A szám, 1. A beszámoló előbb a Vatikán hivatalos lapjában látott napvilágot

zsinati atyák jelenlétében, s ezzel mintegy elismertette a magyart mint liturgikus nyelvet.⁴

Igaz, ez nem előzmények nélkül történt.⁵ Pusztán liturgikus, illetve liturgiátörténeti szempontból közelítve a témához, itt állnak előttünk azok a fordítások, amelyek legalább két fontos tényt jeleznek. Egyrészt egyértelműen jelzik a magyar liturgikus nyelv iránti igényt. Másrészt viszont arról is tanúskodnak, hogy ez elődeink életében nem csak jámbor igény volt, hanem alulról jövő kezdeményezésként – tehát nem egyházfőhatósági intézkedésként – valóságga is váltották: elkészültek a

---

1965. november 20-án: *L'Osservatore Romano* 268. (32.043) szám, 3. Aztán maga Dudás püspök közölte papságával a nagy eseményt: *Hajdúdorog Egyházmegyei Körlevelek* VII (1965) 1. – Lásd könyvemben: *A magyar görögkatolikusság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 239-240. (A továbbiakban: *Forrásgyűjtemény.*) – Majd 1965. december 22-én is ismertették a történeteket: *Magyar Kurír* 55. évf. 377. szám, 1. – A harmincadik évforduló kapcsán két írást jelentettem meg, történelmi kontextusba helyezve az eseményt: „Harminc éves bizánci liturgia”, in *Posztbizánci Közlemények* 2 (1995) 89-99; illetve: „Magyar nyelvű liturgiánk”, in *Görögkatolikus Szemle* 12 (1995) 3.

⁴ Maga Dudás Miklós püspök így számolt be papságának a Vatikánban végzett magyar nyelvű liturgiáról körlevelében: „Számunkra pedig külön is felbecsülhetetlen eredményt hozott a szent Zsinatnak ez a záró ülészaka. Ezen ért véget a magyar liturgiáért századokon át folytatott munkánk és küzdelmünk kálvária-útja. Most teljesült az, amire őseink századok óta vágyakoztak, most érlelődött be az ő és a mi reményeink legszebb gyümölcse. November 19-én a Szent Péter bazilikában az Apostolfeljedelem sirja előtt, a világ minden részéből összesereglett több mint 2300 zsinati atya jelenlétében édes magyar anyanyelvünkön mutathattam be a Legszenetebb Áldozatot. Szent Liturgiánk népünk ajkán élő dallamai a maguk egyszerű szépségében és méltóságában még a távoli földrészek püspökeinek lelkét is megragadták. Szívem túlsorduló hálájával kérlek benneteket és el is rendelem, hogy a II. Vatikáni szent Zsinat határozataiért és az ezeken felül még nekünk juttatott felbecsülhetetlen értékű külön ajándékért egy szájjal és egy szívvel mondjunk hálát a végtelenül jóságos Istennek.” (Lásd az előző jegyzetben idézett körlevelet.) – Aztán azt írta egy tanulmányában, hogy hálával tartozunk azért, „hogy a magyar nyelv ilyen fenségesen ünnepélyes körülmények között, a katolikus egyház legnépesebb zsinatán, a Szent Péter bazilikában emelkedett a keleti katolikus egyházak liturgikus nyelveinek sorába”. DUDÁS, M., „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 6 (1966) 513.

⁵ Több tanulmányomban igyekeztem ezt bemutatni, melyek közül a következő kettő az idegen nyelvűek számára is eligazítást ad. Az egyik: „Die griechisch-katholische Liturgik”, in *Folia Athanasiana* 3 (2001) 23-36; illetve in *Studia Postbizantina Hungarica* VI (2003) 66-81. A másik: „La formazione della liturgia greco-cattolica ungherese nel secolo XX – The Development of the Hungarian Greek Catholic Liturgy in the XXth Century”, in Kyselica, J. (ed.), *Vychodna katolícka teológia v premenách časov. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 26. 27. novembra 2004*, Košice 2004, 205-213.

liturgiafordítások, és használatba is kerültek.⁶ – És egyben ez magyarázza azt is, hogy voltak olyan papjaink, akik 1912 és 1965 között is merték teljes egészében anyanyelvünkön végezni a Szent Liturgiát.

Amikor megkíséreljük áttekinteni és felvázolni, hogy a II. Vatikáni Zsinat előtt és után a Szent Liturgiának milyen magyar szövegváltozatai léteztek,⁷ két irányban próbálunk meg vizsgálódni. Az egyik magának a Liturgiának a szövege, a másik pedig a benne található rubrikális előírásoknak a tartalma. – Eme vizsgálódásunk folyamán a kronológiai sorrendet követjük, a legfontosabb liturgiátörténeti dokumentumokat felhasználva.⁸

2. A Szent Liturgia szövege

A magyar fordítások megjelenésekor nyilván magának a Szent Liturgiának a szövege volt fontosabb, hiszen ezek a részek hangzanak el hangosan a hívek közösségében, a rubrikális utasítások pedig csak a pap számára szükségesek és jelentősek. Ezért főleg az előbbieket, a liturgikus szövegeket kell figyelemmel kísérnünk.

1/ Krucsay Mihály fordítása

A Szent Liturgia első ismert teljes magyar nyelvű fordítását Krucsay Mihály gálszécsi paróchusnak köszönhetjük.⁹ Az esperes, ké-

---

⁶ Lásd az eddig összegyűjtött összes dokumentumot: *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola – Institutum Sancto Athanasio Nominatum Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999, 37 p.

⁷ Bizonyos mértékben már érintettem a témát: „A zsinati reformok visszhangja a görög katolikus egyházban”, in Füzes, Á. (szerk.), *Culmen et fons. A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója, a Sacrosanctum Concilium negyvenedik évfordulójának alkalmával, 2003. december 4-én rendezett ünnepi szimpózium tanulmánykötete*, Budapest 2004, 27-36.

⁸ Eddig négy publikációban közöltem az erre vonatkozó gyűjtésem eredményét: „A magyar görögkatolikus liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, A *Hajdúdorogi* (1. láb.), 158-181; „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36; „További liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235; „Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye”, in *Athanasiana* 18 (2004) 161-179.

⁹ Első alkalommal dolgoztam fel és mutattam be részletesen a művet, amelyet addig általában csak megemlítettek: „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk. 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76. – Hittudományi Főiskolánk Liturgikus Tanszéke pedig egy szimpóziummal emlékezett meg erről, amelynek

sőbbi kanonok, majd ungvári szemináriumi rektor ezt a munkát 1793-ban készítette.¹⁰

Bár arra nézve semmi *eredeti* dokumentáció nem maradt fenn, hogy milyen liturgikus könyv volt az a mű, melyből Krucsay lefordította a Liturgiát, biztosra vehető, hogy ószláv szöveget használt hozzá. Ezt támasztja alá, hogy Gálszécs görög katolikus közösségében a „hivatalos” liturgikus nyelv az ószláv volt abban az időben,¹¹ a templomi liturgikus könyvek is ilyen nyelvűek voltak. Van azonban olyan *másodlagos* forrásunk, amely viszont egyértelműen állítja: „A fordítás filológiai elemzése alapján kétségtelen, hogy Krucsay Mihály csak az ószláv eredetit használta fordításához és az eredeti görög szöveggel nem vetette össze”.¹²

A fordítás címe, melyet Lupess István¹³ tímári paróchus szépen kalligrafált írásából ismerhetünk: „Liturgia az az Isten Sz. Szolgálat, vagy Mise, mely Arany Száju Sz. János munkáiból magyar nyelvre által tétetett, és e könyvetskébe Ftdő Lupess István Tímári Parochus Urtól le irattatott 1814”.¹⁴

Roskovics Ignác kanonok pedig 1880. április 24-én megnevezi számunkra a fordítót, valamint megadja a fordítás dátumát, amikor a

---

előadásait megjelentettem: *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás fakszimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, Nyíregyháza 2003, 67 p.

¹⁰ Igaz, Sztripszky Hiador még nem tudja a fordítás készítésének idejét, hiszen a kiadványainkról szóló összeállításában a 15. sorszám alatt ezt közli: „Krucsay Mihály gálszécsi, majd s.-a.ujhelyi lelkész 1804-1814 kanonok lefordította a liturgiát magyarra. Mikor? Nem tudjuk.” SZTRIPSZKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in Szabó, J., *A görög-katolikus magyarság utolsó kalváriá-útja. szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, Budapest 1913, 438. – Ám a mű címlapján található kéziratral készült évszám egyértelműen az 1793-as évet igazolja.

¹¹ A munkácsi sematizmusok 1821-től kezdődően jelzik a paróchiák nyelvét. Huszonhárom sematizmusban a „lingua Ruthenica” szerepel: 1821-es, 1825-ös, 1833-as, 1835-ös, 1837-es, 1839-es, 1841-es, 1843-as, 1845-ös, 1856-os, 1859-es, 1861-es, 1864-es, 1865-ös, 1868-as 1870-es, 1874-es, 1876-os, 1878-as, 1881-es, 1883-as, 1888-as és 1891-es. A következőkben pedig már a „lingua Slavica et Hungarica” szerepel: 1893-as, 1896-os, 1899-es, 1908-as.

¹² TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 467.

¹³ Egész életútját bemutattam: „Lupess István, az első liturgiafordításunk másolója”, in *Liturgikus örökségünk II.* (9. l. l.), 15-32.

¹⁴ A művet kiadtam fakszimilében: *Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003. – Bemutatása is megtörtént: PREGUN, I., „A Krucsay-kézirat fakszimiléjének bemutatása”, in *Liturgikus örökségünk II.* (9. l. l.), 7-13. Magam pedig a fakszimile végén: „Utószó az első kéziratos liturgiafordításunkhoz”, I-XI.

következőket jegyzi be a kéziratok könyvnek szintén a címlapjára: „Fordította: Krucsay Mihál munkácsmegyei kanonok 1793-ban elhalt 1814. Parochus antea Gálszécsensis, tum parochus et archidiaconus S. A. Ujhelyiensis, denominatus in Canonicum 1804. obiit 1814”.

Már Szent Liturgia szövege szempontjából fontos számunkra a bejegyzés folytatása: „Ezen fordítást össze hasonlítván a Kritsfalusy György ungvári gymnasiumi magyarnyelv tanárnak 1795. évben tett és Bacsinszky András püspöknek ajánlott fordításával – attól egyébként alig különbözik minthogy az »Uram, irgalmaz minékünk« helyett abban »[Uram] könyörülj rajtunk« van. Ezen észrevételt jegyezte Ungvárott 880. ápr. 24. Roskovicz Igánc kanonok.”

A Szent Liturgia szövegét a 94 lapból álló Krucsay-féle kézirat fordítás könyvének 74 lapja tartalmazza. (A többi oldalon különböző imádságok kaptak helyet.¹⁵) Hiányzik viszont belőle a proskomidia, az előkészületi szertartás. Lupess István a címlap hátoldalán az „Emlékeztetés” címszó alatt be is számol erről: „Itten el hagyattatnak mind azon készületek, mellyeket az áldozó, avagy mise mondó papp szokott meg tenni, minek előtte a Sz. Lithurgiát el kezgye”.

Krucsay Mihály fordításának szemléltetésére, illetve ízelítőül szolgáljon a Szent Liturgia közismert éneke!

Akik által titkon a Kerubimok képzeltetnek, és akik az éltető Sz. Háromságnak három szerő szent éneket mondunk, most minden világi gondokat tegyünk le, hogy a mindeneknek Királyát fel vehessük, kinek az Angyalok rendje szemléltetetlenül szolgál.¹⁶

2/ Kritsfalusi György fordítása

A magyar nyelvű Szent Liturgia fennmaradt második teljes fordítása Kritsfalusi György ungvári gimnáziumi tanár nevéhez fűződik.¹⁷ Ő

---

¹⁵ Ezek a következők: „Beteg Embernek halálra való elkészítése, az az vele mondandó sok Ájtatos imádságok”; a „Nitzénumi Hitnek Formája”. Majd: „A Beteg Embernek Gyónása előtt Imádsága”; gyónási és bűnbánati imák. Aztán: „Az Ur vétele előtt Imádság”; az „Ur vételekor”; az „Ur vétele után” néhány ima, majd: „A Boldogságos Szűzhöz imádság”; az „Örökké való Hazánkhoz Kivánckozás”. Ezeket követi: a „Nehéz Betegnél való Imádság Az Atya Istenhez”, „A Fiú Istenhez” és „A Szent Lélek Istenhez”, végül pedig „A Szűz Máriához”. A művet a hit, remény és szeretet felindítása zárja.

¹⁶ A mű számozatlan 26-27. lapján.

¹⁷ Erről a műről is magam írtam elsőként részletes bemutatást, mégpedig egy sajátos

ezt a munkát az előbbi fordítás után két esztendővel, 1795-ben végezte, mégpedig Bacsinszky András munkácsi püspök névnapjára.¹⁸ Munkájának címe: „A görög Anya-szent-egy-háznak Liturgiája vagy-is istenitisztelete Arany-száju Szent János szerént Magyarra fordítottat Ungvárt 1795-dik esztendőbenn”.¹⁹ A kézirat nem maradt fenn, illetve sehol nem található, csak a Sztripszky Hiador által a Szabó Jenő-féle kötetben ki nyomtatott változata ismerős.²⁰

Mindenekelőtt figyelemre méltó az a már idézett megjegyzés, amelyet a Krucsay-féle fordítás Lupess István által készített példányába írt Roskovics Ignác kanonok 1880. április 24-én a két szöveg összehasonlításáról: alig található különbség közöttük.

A Kritsfalusi-féle fordítással kapcsolatban Sztripszky Hiador a következőket írja: „Ennek szövege igen valószínűleg az ószláv alapján készült, mint ahogy minden ó-hitű régebbi szerkönyv is ó-szláv szövegből ültetődött át”.²¹

Híres nyelvész papunk, Molnár Nándor professzor pedig a következőket írta a fordítás nyelvezetéről, melyet Timkó Imre megyéspüspök is idézett a könyvében: „A magyar liturgikus nyelviség szempontjából figyelmet érdemel talán az a megállapítás, hogy a fordítás magyar nyelvezete a Szatmár megyei népi stílust tükrözi, vagyis annak a nyelvjárásnak módján készült, ahogyan a felső-tiszai és északkelet-magyarországi emberek beszéltek”.²²

A Szent Liturgiának második magyar fordítását „betűhív másolatban” nyomtattatta ki Sztripszky Hiador.²³ Az előkészület szertartása itt ugyanúgy elmarad, mint a Krucsay-fordításban. Az „Emlékeztetés” is hasonlóképpen, bár egy kissé bővebben szól, mint abban. „Itten rövidítés

---

szempontból: „A Kritsfalusi-fordítás és a mai Liturgikon egybevetése – Különös tekintettel a rubrikális részekre”, in *Athanasiana* 2 (1996) 61-82.

¹⁸ Sztripszky Hiador 8. sorszám alatt jelzi a kiadványainkról szóló összeállításában. Itt azt is megjegyzi, hogy teljes terjedelmében közli függelékben a fordítás szövegét. SZTRIPSKY, „Bibliographiai jegyzetek” (10. l.áb.), 437.

¹⁹ Ajánlás is található a műben: „Nagy méltóságú kegyelmes Bacsinszky András munkácsi püspök eoe excellentziájának Szent Péter apostol Talpoltzáról nevezetett apát-urnak, felséges fejedelmink belső titkos tanácsosoknak mint kegyes pártfogó uramnak”.

²⁰ In Szabó, *A görög-katolikus* (10. l.áb.), 463-501.

²¹ SZTRIPSKY, H., „A görög liturgia legrégebb magyar fordítása 1795”, in Szabó, *A görög-katolikus* (10. l.áb.), 461. – Ő még a Kritsfalusi-fordítást tartja a legrégebbinek.

²² Az első két fordításról írja összefoglalóan MOLNÁR, N., „Perevodii cerkovnoszlav-jaszkih liturgicseszkih tekstov na vengerszkij jazik”, in *Studia Slavica* 12/1-4 (1966) 273-281. S erre utal TIMKÓ, *Keleti kereszténység* (12. l.áb.), 467.

²³ SZTRIPSKY, „A görög liturgia legrégebb” (21. l.áb.), 459.

kedviért el-hagyatnak azon készülétek, mellyeket az Áldozó-Papnak tennie kell, minek-előtte ezen isteni szolgálathozz fogna; mely itten el-hagyott készüléteket minek-utánna meg-tett, így kezdi a' Diákonus, vagy-is káplány”.

Álljon itt Kritsfalusi György fordításának szemléltetésére, illetve szintén szolgáljon ízelítőül a Szent Liturgia közismert éneke!

A'kik által titkon a Kerubimok képzeltetnek, és a 'kik az éltető Szent Háromságnak háromszerű Szent éneket mondunk, most minden világi gondokat tegyünk le; hogy a' mindeneknek Királyját fel-vehessük, kinek dzidákkal fel-fegyverkezett anygajok rendje szemlélhetetlenül szolgál.²⁴

3/ Roskovits Ignác Liturgia-szövege

Az első nyomtatott Liturgia-szöveg Roskovits Ignác „hajdüböszörményi görög katolikus lelkésztől” származik, aki Debrecenben, 1862-ben nyomtattatta ki a saját maga által készített fordítását: „Ó hitű imádságos és énekes könyv, az egy szent közönséges apostoli anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerént görög-katholikus keresztnyek lelki épületére. Foditá és kiadta Roskovics Ignác hajdu-böszörményi görög-kath. lelkész. Debrecen Nyomatott a város könyvnyomdájában. 1862.”

Ez a szöveg azonban nem tartalmazza a teljes Szent Liturgiát, hanem csak a nép által énekelt részeit. Eme rész felirata, illetve címe: „Az áldozványi szolgálat (Lyturgia) éneklendő részei”.²⁵ Előtte pedig azt a részt közli, melynek tartalma: „A szent Lyurgia alatt mondandó imák”.

Roskovics Ignác „már fiatal pap korában megkezdte a legszüksegebb liturgikus imák és énekek magyarrá való fordítását”.²⁶ Hosszú

---

²⁴ A műben: 481-482.

²⁵ A műben 23-25. Ezek a részek – a nagy ekténia válaszai után – eleinte címmel ellátva: „1. Antifona”; „2-dik Antifona”; „Dicsőség: Mostés.”; „3-dik Antifona”. Cím nélkül: „Jertek, imádjuk”. Ismét címmel: „Tropárok mindenféle kérésre”; „Tropárok az elhunytakért”. Cím nélkül: „Szent Isten”. Címmel: „Prokimen”; Minden kérésre Apostol; Holtakért Apostol. A továbbiak cím nélkül: alleluja; az evangélium előtti és utáni részek; hármass ekténia válaszai; az 50. zsoltár kezdete; Kerub-ének; válaszok; Hitvallás; válaszok; Méltó és igazságos; Szent, szent, szent; válaszok; Téged éneklünk; Méltó és igazságos; Üdvözítsd; válaszok; Miatyánk; válaszok; Egy a szent; áldozási vers; Áldott; Sok esztendőre; Teljenek be; válaszok; Áldott legyen; válaszok.

²⁶ PIRIGYI, I., *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen 1999, 11.

éveken át dolgozott ezeken a fordításokon. Szóbeli hagyományként maradt fenn róla, hogy nyírpilisi papként, miután elkészült egy-egy liturgikus rész fordításával, a templomban bemutatta a híveinek, hogyan értékelik, megfelelő lesz-e.²⁷ Nyilván így érvényes rá, illetve a fordítására az, hogy „a liturgikus fogalmak kifejezésére számos új szót kellett kitalálnia”.²⁸ Nyilvánvalóan ő is ószláv nyelvű liturgikus könyveket használt a fordításaihoz.

Roskovics fordításának illusztrálására is a Szent Liturgia közismert éneke szolgáljon!

Kik a Kherúv-angyalokat titkosan képviseljük, és az elevenítő Szentháromságnak hármasszent éneket ajánlunk. Vessünk félre mostan minden földi gondot. Hogy a mindenek királyát méltóan fogadjuk, kit láthatatlanul diadalmasan emelnek (le az oltárra) az angali rendek.²⁹

4/ A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság szövege

A tizenhárom esztendőn keresztül működő (1879-1882) kilenc tagú hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság tevékenységének³⁰ első eredménye a *Liturgikon* kiadása lett.³¹ A következő három mű kiadásával már nyomtatásban álltak rendelkezésre a szertartások végzéséhez szükséges liturgikus szövegek magyar nyelven.³² Érdemes idézni az

---

²⁷ Török István esperes szóbeli közlése, aki közvetlenül a nyírpilisi öreg hívektől hallotta ezt.

²⁸ PIRIGYI, *Görög katolikus papi sorsok* (26. l.áb.), 11.

²⁹ A műben: 24.

³⁰ A témát részletesen kidolgoztam: *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999, 66 p.

³¹ Hittudományi Főiskolánk Liturgikus Tanszéke éppen erről rendezte az első liturgikus szimpozionját, melynek anyagát nyomtatásban is megjelentettem: *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 8.), Nyíregyháza 2002, 57 p. – Benne saját írásom kifejezetten a szóban forgó művet mutatja be: „Az 1882-es Liturgikon”, in *ibid.*, 27-46.

³² A második mű: *Görög katolikus egyházi szerköny (Euchologion) Magyarra fordított Hajdu-Dorogon 1879. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1883. – 395.* Feldolgozását és részletes bemutatását elkészítettem: *A magyar görög katolikus egyház szerkönyvei*, (Athanasiana Füzetek 1), Nyíregyháza 1999, 41 p. – A harmadik mű: *Szent Nagy Bazil atya szent és isteni liturgiája továbbá az előszentel-*

1920-as *Liturgikon* méltató sorait: „E könyvek segítettek fenntartani s fejleszteni több mint félszázadon át a kétszázézerernyi görög katolikus magyarság hitéletét”.³³

Maga az első *Liturgikon* 1882-ben jelent meg, s leírása a következő: „Aranyszájú Szent János atya szent és isteni liturgiája vagyis az ujszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel a magyarajku görög szertartásu katolikusok lelki épülésére. A munkácsi és eperjesi egyházmegyei szentszékek kebeléből kiküldött kilenczes tagu bizottság fordítása Hajdu-Dorogon 1879. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1882. Ap.” – A mű jelentősége mindenekelőtt abban van, hogy első alkalommal közli nyomtatásban a Szent Liturgia magyar nyelvű szövegét.³⁴

Az oltári használatra szánt, papok számára készült első nyomtatott *Liturgikon* tehát az Aranyszájú-liturgia egységes végzését segítette elő. A könyv felét ez a szöveg teszi ki. Itt már jelen van az előkészületi szertartás is, nem csak maga a Szent Liturgia, mint az előzőekben. Aztán a könyv további része a címnek megfelelő részeket tartalmazza.

Egy olyan szempont meglehetősen fontosnak tűnik, amelyet a szekundér források egyértelműen kiemelnek, s amelyet az egyik mű így foglal össze: a bizottság „a latin, a görög, az ósláv és a magyar nyelvben egyaránt jártas papokból állott”.³⁵

Azért fontos ez, mert a köztudatban az szerepel, és a későbbiekben főleg olyan ismeret maradt fenn, hogy csak ósláv nyelvből végezte a fordítási munkát a bizottság, holott a görögöt is használta hozzá. Bizonyára nem a teljes szövegek készültek az eredeti görög nyelvből, hiszen szinte kizárólagosan ósláv liturgikus könyvek léteztek templo-

---

tek isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki hasznára. Hajdú-Dorogi kiadás. 1890. Debreczen, nyomtatott Kutasi Imrénél 1890. – A negyedik mű: Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznára. Fordította és kiadta Danilovics János Hajdu-dorogi püspöki vikárius. 1892. Debreczen, Nyomatott a város könyvnyomdájában 1892. 49. Feldolgozását és részletes bemutatását elkészítettem: Danilovics János Általános egyházi énekkönyve, (Athanasiana Füzetek 7), Nyíregyháza 2003, 48 p.

³³ A műben: 329.

³⁴ Lásd írásomban: *Liturgikus örökségünk I.* (31. láb.), 38.

³⁵ A görög szert. katolikus magyarok Országos Bizottságának kiadásában megjelent *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901, 80. tudósításáról van szó.

mainkban. S valóban, a *Szerkönyv* készítésével kapcsolatban az 1880-as ungvári szentszéki ülésen a felülvizsgáló bizottság azt tartotta fontosnak, hogy a fordítás alapjául a „pocsajevi Euchologion” szolgáljon, és hogy abból semmit nem szabad kihagyni, az esetlegesen kimaradó részeket pedig pótlólag le kell fordítani.³⁶ Viszont 1882-ben már éppen azt kifogásolta a felülvizsgáló bizottság, hogy az új *Szerkönyv* nem követi a görög nyelvű Eukhologiont.³⁷ Egy 1885-ből fennmaradt levél pedig egyértelműen eldönti a kérdést: a fordításokhoz igenis, használták a görög szöveget, sőt kifejezetten a „Goár-féle Eukhologiont”.³⁸ Ugyanis még 1885-ben is engedélyezik Danilovics János püspöki külhelynöknek, a fordító bizottság elnökének, hogy továbbra is nála maradjon ez a szerkönyv.³⁹ Tehát ott volt a fordító bizottságnál!

További bizonyítéku­l szolgál a görög szöveg magyarra való fordításának használatához a Hittudományi Főiskolánk könyvtárában található „Goár-féle Eukhologion” két példánya. Ugyanis az egyikben⁴⁰ Bacsinszky András munkácsi püspök *ex libris*-e szerepel, későbbi tulajdonosként pedig a munkácsi püspökség is fel van tüntetve. A másik példány⁴¹ pedig eredetileg Csopey Antal ungvári kanonoké volt, aztán Jaczkovics Mihály hajdúdorogi püspöki helynök birtokolta, míg Miklósy István hajdúdorogi püspöknek nem ajándékozta.⁴² Tehát mind Ungváron, mind Hajdúdorogon ott volt ez a könyv. – Igaz, a fent említett és

³⁶ „Az 1880. április 3-án Ungváron tartott sz. sz. ülés jegyzőkönyvi kivonata”, in *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 1. doboz, 2. csomó. – Teljes szövegét lásd munkámban: *Az 1879-es hajdúdorogi* (30. láb.), 5. sz. függelék.

³⁷ Pedig az eddigiek alapján az ún. „pocsajevi Trebniket” írták elő követendő példának! Most viszont a „gácsországi gyakorlatot” kell követni. Vö. A Danilovics külhelynöknek megküldött, 1882. évi november hó 25-én Ungváron tartott szentszéki határozat jegyzőkönyvi kivonata. In *A Hajdúdorogi Külhelynökség Levéltára*, 2. doboz, 1. csomó. – Teljes szövegét lásd munkámban: *Az 1879-es hajdúdorogi* (30. láb.), 7. sz. függelék.

³⁸ *EYXOΛOΓION sive Rituale Graecorum*, Venetiis 1730.

³⁹ Vö. „Az 1885. évi december hó 8-án Ungváron tartott szentszéki ülés jegyzőkönyvi kivonata”, in *A Hajdúdorog Külhelynökség Levéltára*, 2. doboz, 2. csomó. – Teljes szövegét lásd munkámban: *Az 1879-es hajdúdorogi* (30. láb.), 8. sz. függelék.

⁴⁰ Könyvtárunkban a jelzése: Ant. 30.061.

⁴¹ Könyvtárunkban a jelzése: D 136.

⁴² A possessori bejegyzés: „Ezen Euchologion néhai keresztatyám Dr. Csopey Antal munkácsmegyei olvasókanonok, körtvélyesi c. apát tulajdonából jutott birtokomba. – Én pedig azt mélységes hálám, fiúi hódolatom és igaz szeretetem jeléül Méltóságos és Főtisztelendő Miklósy István úrnak, a hajdúdorogi egyházmegye első püspökének adtam karácsonyi és névnapj ajándéku­l. Hajdúdorog, 1914. január 6. Jaczkovics Mihály hajdúdorogi püspöki vikárius.”

idézett iratok csak a *Szerkönyv* fordításánál említik a görög eredetét, ám biztosra vehető, hogy már a *Liturgikon* magyarításánál is használták azt.

Az eddigiekhez híven, a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság munkájából is a Szent Liturgia közismert éneke álljon itt illusztrálásként!

Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk, és az elevenítő Háromságnak háromszor szent éneket ajánlunk, tegyünk félre mostan minden földi gondot; mert a mindenek Királyát fogadjuk, kit láthatlanul környeznek az angyali rendek.⁴³

5/ Az 1920-as Liturgikon

A következő és mind a mai napig használatban lévő *Liturgikonunk* 1920-ban jelent meg. Leírása a következő: „A görög szertartásu katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve. A hajdúdorogegyházmegyei főhatóság 1235/1920. sz. intézkedésével magánhasználatra engedélyezve. Átjavítva s kibővítve sajtó alá rendezte a hajdúdorogi püspöki iroda. Nyiregyházán – Nyomatott Jóba Elek könyvnyomdájában 1723-1920.” – Ez a mű már lényegesen bővebb, mint az elődje, a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság által készített könyv.

Az új *Liturgikon*t is „csapatmunka” hozta létre, amint azt a benne található „Emlékezetül” címet viselő rész megörökítette: „A sajtó alá rendezés munkáját a püspöki iroda vállalta magára... Az egyházmegye főpásztora, Miklósy István püspök úr Őméltósága a ft. káptalan közrevonásával a revízió munkáját személyesen vezette... a mű kinyomtatását engedélyezte s a technikai kivitel irányította.”⁴⁴ Levéltári forrásainkból az is kiderül, hogy a kiadás előkészületei szóbeli intézkedésre történtek, valamint az, hogy a *Liturgikon* 1920 nyarára már kiadásra készen állt.⁴⁵

További két lényeges szempont merült fel még ezzel az új *Liturgikon*nal kapcsolatban, amit ismét az „Emlékezetül” szolgáló rész mond el a könyv végén. Az egyik: „Az előbbi fordításokat *az eredeti görög szöveg figyelembevételével*, csakis a legszükségesebb javításokra

---

⁴³ A műben: 26.

⁴⁴ „Emlékezetül”, a könyvben, 309-310.

⁴⁵ Melles Géza püspöki irodaigazgató és Szemerszky János püspöki iktató 1920. augusztus 20-án írt levele. Indorzája: „1235/1920. – Jövőhagyatik s kinyomtatása engedélyeztetik. Aug. 22.”, in *Görög Katolikus Püspöki Levéltár* [a továbbiakban: *GKPL*], 68. doboz, I. csomó.

szorítkozva átdolgoztuk, a szent liturgiával kapcsolatos szertartásokkal, imákkal s énekekkel kibővítettük”.⁴⁶ – Látjuk tehát, hogy hangsúlyt kap a görög eredeti szöveg alapján történt javítás,⁴⁷ és ez is indokolja azt a tényt, hogy eddig főleg az ószláv nyelvű szövegből való fordítást hangsúlyozták. A másik szempont pedig: „Ebbe az új kiadásba a szent liturgiák kánoni részeit görög szöveggel is befoglaltuk, hogy a lelkeskedő papságnak addig is, amíg Rómából megfelelő számú görög liturgikont hozathatunk, módjában álljon a szt. liturgia leglényegesebb részét egyházunk őseredeti nyelvén végezni”.⁴⁸ – Látjuk tehát, hogy így próbálták meg áthidalni az egyházmegyét alapító bulla rendelkezését. S nem is sikertelenül. Mert végül nem került sor arra, hogy a Szent Liturgiát papságunk ógörög nyelven végezze. Kozma János tudós liturgikus papunk 1926-ban megjegyzi: „A pár év előtt megjelent bilingvisztikus miscelán még magánhasználatra nyert csupán engedélyezést. Főpásztorunk azonban már ott is nagy lépést tett a cél felé, midőn ezen kiadványt az Apostoli Szentszéknek bemutatta.”⁴⁹ Az Apostoli Szentszék még mindig tartózkodóan foglalt állást, de szinte irányt mutatott számunkra a jövőt illetőleg, szinte kezünkbe adta amaz Ariadne-fonalat, mely nem enged eltévedni e nagyjelentőségű kérdés útvesztőjében.”⁵⁰

Ez az a *Liturgikon* tehát, amely ma is használatban van magyar görög katolikus egyházunkban. Igaz, a szükségleteknek eleget téve 1949-ben megjelent kivonatos változata,⁵¹ mely csupán az Aranyszájú-liturgiát tartalmazza. De aztán 1984-ben újra a teljes, 1920-as kiadás látott napvilágot reprint változatban.

---

⁴⁶ „Emlékezetül”, a könyvben, 309.

⁴⁷ Ezt a hangsúlyozást jelzi az eredeti dőlt betűs szöveg a *Liturgikonban*.

⁴⁸ „Emlékezetül”, a könyvben, 310.

⁴⁹ Bár mások is említik ezt a tényt, a levéltárban nem talátn rá vonatkozó konkrét iratot. Kozma János nyírcsászári papunk említette a Krajnyák Gábor énekeskönyvének bírálata közben: „A magyar liturgikonnak Rómában történt bemutatása óta ez többé nem engedhető meg. Kiadandó kézikönyveinknek most már olyanoknak kell lenniök, hogy Rómában bármikor bemutatathatók legyenek, s ne csak a mi túlzottan szerény igényeinknek feleljenek meg, hanem legalábbis egyenértékűeknek az ószláv könyvekkel.” – „Hivatalos bírálát Dr. Krajnyák Gábor Általános Egyházi Énekkönyv c. művének II. részletéhez”, az 1570/1927. számú irat, 1927. július 27-ről, in *GKPL*, 100. doboz, 1. csomó.

⁵⁰ (K.J.), „Oltárainkon a magyar evangélium”, in *Görögkatholikus Tudósító* 3 (1926) 1.

⁵¹ Ennek leírása: „Aranyszájú Szent János egyházatya szent és isteni liturgiája – A hajdudorogegyházmegeyei főhatóság 1235/1920. sz. intézkedésével magánhasználatra engedélyezve. Sajtó alá rendezte a hajdudorogi püspöki iroda. Nyiregyházán – Nyomatott Orosz Károly nyomdaüzemében 140-1949.”

Ebből is lássuk ízelítőnek, illetve illusztrációként a Szent Liturgia jellegzetes énekét, mely immár alig tér el az előző változattól!

Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk és az elevenítő Háromság-nak háromszorszent énekét ajánlunk, tegyünk félre mostan minden földi gondot; mert a mindenek királyát fogadjuk, kit láthatatlanul hordoznak az angyali rendek.⁵²

3. Részleges javítások a Liturgia szövegén és rubrikális részlein

A Szent Liturgia szövegén a továbbiakban nem történt lényeges változás, illetve változtatás: mint láttuk, magyar görög katolikus egyházunkban az 1920-as *Liturgikon* maradt a mérvadó. A részleges javításokat pedig a hajdúdorogi egyházmegye felállítása óta már világosan nyomon lehet követni a püspöki körlevelek alapján.⁵³

Első megyéspüspökünk, *Miklós István* (1913-1937) a Szent Liturgia szövegében csak kevés módosítást alkalmazott. Az egyik: miután IV. Károly apostoli királyunk 1918-ban lemondott a trónjáról, a püspök elrendelte, hogy „az uralkodóra vonatkozó imákat s ekténiákat hagyják ki”.⁵⁴ A másik is ehhez kapcsolódik: a szent kereszt tropárjának és kontákjának a szövegét úgy módosította, hogy az uralkodó helyett az országot tétette bele.⁵⁵

A harmadik liturgikus rendelkezés nagyobb szabású volt. Ebben kizárólagossá tette az 1920-as *Liturgikont*, amely az 1882-ben kiadott első változatához képest csak csekély változtatásokat tartalmaz. Ez a rendelkezés mind a szövegre, mind a rubrikális előírásokra vonatkozott: „Az új liturgikus könyv használatba vételével kirekeszteni kívánok minden önkényes átszövegezést, betoldást, kihagyást, hogy ekként, amint illik, szigorú egyöntetűség uralkodjék a legszentebb cselekmény minden mozzanata fölött”.⁵⁶ Három pontban pedig még külön rendelkezést is

---

⁵² A műben: 126.

⁵³ Bizonyos áttekintést már adtam róla: „A magyar görög katolikus liturgia formálódása a 20. században”, in *Athanasiana* 20 (2005) 35-48. – A cím magától értetődően adta az időbeli korlátozást.

⁵⁴ „4471. Az uralkodóra vonatkozó könyörgések kimaradnak”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek IX* (1918) 53. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 49.

⁵⁵ „808. A Szent Kereszt tropárjának és kontákjának módosítása”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek II* (1919) 7. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 49.

⁵⁶ „1021. A liturgia szövegének pontosítása”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1921) 1. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 50.

hozott a püspök.⁵⁷ Ezek a következők: nem szabad kihagyni a hitjelölteket távozásra felszólító részt (még akkor sem, ha nem küldünk ki senkit a templomból); meg kell tartani a Hitvallás előtt az ajtók őrzésére való felszólítást; változatlan formában kell hagyni a kenyértörés előtt a „szentség a szenteknek” figyelmeztetést.

Egyházmegyénk második megyéspüspöke, *dr. Dudás Miklós* (1939-1972) – szerzetesi lelkületéből fakadóan – kezdetől fogva nagy gondot fordított a liturgiára. Már az első pásztorlevelében⁵⁸ – mely a papságról szól, s melynek mottója: „Tökéletes népet készíteni az Úrnak”⁵⁹ – kifejezte papjai felé az óhaját: „a Szent Liturgiát mindig a leg-szentebb módon, a lehető legnagyobb buzgósággal végezzék... A szent szövegeknek elmondása teljes áhítattal, érthetően és lélekkel történjék. A pap minden mozdulata méltóságteljes, külsőleg is áhítatot sugárzó legyen!”⁶⁰ Majd a pásztorlevélhez fűzött hét pont között a 6. pont konkrétan is rendelkezik: „Minden isteni szolgálatnál, de legfőképpen a szent-misénél a legszigorúbban tartsák be az e. m. utasítás és szertartási könyvek rendelkezéseit (a rubrikákat) és az egyöntetűség biztosítása céljából mindenben alkalmazkodjanak a kialakult általános gyakorlathoz”.⁶¹ – Egyértelmű tehát a püspök intenciója: pontosan és az előírásoknak megfelelően kell végezni a liturgikus cselekményeket.

Az általános buzdítás és előírás mellett Dudás Miklós püspök fontosnak tartotta a részletes rendelkezések kiadását is. Ez 1954-ben jelent meg,⁶² s olyan rendelkezés, mely eddig egyedülálló a magyar görög katolikus egyházban, és amely tartalmazta a Szent Liturgia végzésének, a szentségek kiszolgáltatásának és a temetés végzésének pontos rendjét.⁶³ Ez tehát nem csak általános utasításokat hoz, hanem – különösképpen a Szent Liturgiára vonatkozóan – a legapróbb részletekig

---

⁵⁷ *Ibid.*, 50-52.

⁵⁸ Megjelent külön kiadásban is: *Dr. Dudás Miklós O. S. B. M. hajdudorogi megyéspüspök első pásztorlevele*, Máriapócs 1939. – A következtetesség érdekében azonban itt is a *Forrásgyűjtemény* idézzük.

⁵⁹ Lk 1,17

⁶⁰ „2971. A papságról”, in *Hajdudorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1939) 2. – *Forrásgyűjtemény* (3. l. l.), 105.

⁶¹ „2972. Istentiszteleti rend”, in *Hajdudorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1939) 5. – *Forrásgyűjtemény* (3. l. l.), 111.

⁶² 1955. január 1-jével léptette hatályba.

⁶³ „819. Rendelet a szentmise egyöntetű végzéséről, valamint a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásáról”, in *Hajdudorogegyházmegyei Körlevelek XIII* (1954) 1-2. – *Forrásgyűjtemény* (3. l. l.), 185-207.

előírja a pontos végzési rendet. Sőt, a püspök annyira gondos volt, hogy nem csak a kialakult magyar gyakorlatot vette figyelembe, hanem felhasználta az Apostoli Szentszék által készített görög, ószláv és román Liturgikonokat is.⁶⁴ Aztán erre a püspöki dokumentumra, mely több változatban is megjelent,⁶⁵ a későbbi püspökök is hivatkoznak mind explicit, mind implicit formában. Sőt, érvényben hagyják, legfeljebb némileg kiegészítik. Így tehát máig is érvényes egyházunkban.

Dudás Miklós püspök mindezek mellett a Szent Liturgia szövegének revízióját is elindította 1968-ban. Két részletben küldte meg körlevél útján minden papnak a korszerűbb magyar nyelv követelményeinek megfelelően kialakított szöveget, hozzászólásra. Az első résznél hangsúlyozta: „Felhívom figyelmüket, hogy most csak a szt. liturgia magyar szövegének végső megállapításáról van szó. A szt. liturgiával kapcsolatos rubrikális és egyéb javaslatokat később fogom megküldeni hozzászólásra”.⁶⁶ A második rész megküldésénél a rendelkező szöveg szó szerint ugyanezt tartalmazta, s ekkor már az előkészületi szertartás is jelen volt.⁶⁷ És bár a szövegrevízió nem fejeződött be teljesen, a püspök teljesítette ígéretét: 1971-ben elkezdte a liturgia szerkezetének a revízióját is,⁶⁸ ismét a liturgikus bizottság által kidolgozott alapokon. Négy pontban fogalmazta meg a kívánalmakat. 1. Az ismétlések elhagyása rövidebbé, áttekinthetőbbé és érthetőbbé teszi a Szent Liturgiát. 2. Egyes, eddig csöndesen mondott imádságok hangosan történő végzése révén a hívek is jobban átélhetik a szertartást. 3. A „liturgikus vezényszavak” elhagyása miatt nevelni kell a híveket arra, hogy a pappal mindig összhangban álljon az istentiszteleten való részvételük. 4. A bizánci liturgia minden változatában meglévő gyakorlatához való visszatérést jelenti az evangélium előtti áldás, az elbocsátó és a végső áldás sorrend-

---

⁶⁴ Vö. *ibid.*, 185.

⁶⁵ Nem csak körlevélben adta ki a püspök, hanem az 1955. évi szertartási utasításba is beoglalva: *Görögkatolikus egyházi szertartási utasítás nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye részére az 1955. esztendőre*, Nyíregyháza [1954], 15-40. Megjelentette továbbá önálló kiadványban is: *Szertartási utasítások Aranyszájú Szent János liturgiájának ünnepélyes bemutatásához*, Nyíregyháza [1954].

⁶⁶ „1654. A szentmise szövegének szétküldése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek IV* (1968) 1. – *Forrásgyűjtemény* (3. láb.), 253. A teljes szöveg: 252-262.

⁶⁷ „1400. A szentmise szövegének szétküldése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek VI* (1969) 1. – *Forrásgyűjtemény* (3. láb.), 264-277.

⁶⁸ „- A Szent Liturgiáról”, in *Hajdúdorog Egyházmegyei Körlevelek II* (1971) 1-2. – *Forrásgyűjtemény* (3. láb.), 275-277.

jének megváltoztatása, valamint az állás hangsúlyozása a térdeplés helyett. – A terv megvalósítását a püspök betegsége, majd a következő esztendőben bekövetkező halála megakadályozta.

Az egyházmegyénk harmadik megyéspüspöke, *dr. Timkó Imre* (1975-1988) – az előzőekre alapozva – szintén tervezett liturgikus reformokat, s közülük a külső formákra vonatkozót dolgozta ki részletesen. Már a trónbeszédében⁶⁹ meghirdette erre vonatkozó elgondolását. Utalt arra, hogy egyházunkban milyen nagy értéke van minden szertartásnak, majd így folytatta: „Paptestvéreimmel és híveimmel együtt ezt a szent szertartást, apáink és anyáink évezredes hitgyakorlatát, a magyar nyelv fejlődésének igényei szerint, dallamaink szárnyalása alá alkalmasabban simulóvá tenni, keleti hagyományaink szerint megigazítani és megjavítani, az imádkozó nép számára, az idő kívánalmai szerint megújítva korszerűbbé formálni szándékozom”.⁷⁰

A következő év őszén, 1976-ban megismételte szándékát az egyik körlevelében a papság felé. „Liturgikus, rítusbeli megújulásunk feladatai közé tartozik elsősorban a Szentmiseáldozat szövegeinek és szertartásának megújítása. A nyelvi és szertartásbeli rekonstrukció munkája folyamatban van, és ennek eredménye belátható időn belül a Liturgikus Bizottság elé kerül.”⁷¹ Majd négy rendelkezést fűzött hozzá. 1. Amíg el nem készül a munka, addig a Dudás Miklós által 1955-ben kiadott részletes utasítás marad érvényben; azon változtatni senkinek sem szabad. 2. Egyetlen papnak sincs joga önkényesen változtatni a szövegeken. 3. Az új rendelkezés megjelenése előtt megküldi a már életbe léptetett módosításokat (szöveg és rubrikák); 4. Most ennyiben kell engedelmeskedni, hogy a végleges reformnak is legyen eredménye.⁷²

A nagyobb szabású rendelkezése 1984-ben jelent meg.⁷³ Főleg a liturgikus gesztusokat és a liturgikus mozgásokat szabályozta benne, mivel ezen a téren tapasztalt eltéréseket a papság részéről: „A szükséges reformokat és módosításokat – ha azoknak kellő ideje elérkezik – együtt kell, és együtt fogjuk megvalósítani. Ennek érdekében, több mint három

---

⁶⁹ Püspökké szentelése 1975. február 8-án történt a nyíregyházi püspöki templomban, s utána mondta el trónbeszédét.

⁷⁰ „- Timkó Imre püspök trónbeszéde”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek I* (1975) 3. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 299-300.

⁷¹ „- Liturgikus rendelkezés”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek IV* (1976) 1. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 301.

⁷² *Ibid.*, 302.

⁷³ „259. Liturgikus rendelkezések”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek – (1984) 1-8.* – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 328-334.

évtizede, kitartó alapossággal és fellelhető és feltárható történeti források alapján végezzük a tanulmányozást és a tájékozódást és tesszük meg most is a helyreállítás irányába segítő első és bevezető lépéseinket. Ehhez és a további tennivalókhöz mindnyájunk fegyelmezettségére és türelmére lesz szükség.⁷⁴ – Maga a dokumentum öt részből áll. 1. A Szent Liturgia szövege: a püspök mellékletben megküldte minden papnak egy kis füzetben, s elrendelte, hogy azon változtatni nem szabad. 2. A keresztvetés és a metánia: leírja a módját, valamint hogy mikor kell végezni. 3. Liturgikus kéztartás: megadja a formáját, s a szertartásokban való helyét. 4. Liturgikus mozgások: az oltár előtt áll a pap, csak az áldásokra fordul a nép felé; továbbá leírja, hogy milyen alkakkor hagyhatja el az oltárt; rendelkezik, hogy csak a pap mehet be a királyi ajtón. 5. Az olvasmányok: a Szentírás egy kiválasztott verziójához kell ragaszkodnia a papnak, a szövegen pedig nem változtathat. – „Nagyobb, átfogóbb és végleges liturgikus rekonstrukciót” tervezett Timkó püspök, ám a halála őt is megakadályozta ebben. Így a munkának csak „előzetes és bevezető szakaszát”, végezhetette el, amelyben „a legszükségesebb” utasításokat hozhatta csak meg.⁷⁵

Negyedik püspökünk, dr. Keresztes Szilárd (1975-) nevéhez ismét egy nagyobb terjedelmű liturgikus rendelkezés fűződik (1995).⁷⁶ Ez a dokumentum a bevezető rész után kilenc pontban tárgyalja a témát. Mindenekelőtt megadja a helyzet felvázolását. Majd szól a II. Vatikáni Zsinat liturgikus tanításáról és ezek végrehajtásáról a magyar görög katolikus egyházban. Bemutatja az elért eredményeket: szertartások visszaállítása, templomok építése és berendezése. Nem titkolja el a liturgikus élet zavarait: rövidítések, keletieskedés. Alapelveket ad a liturgikus élethez. A dokumentum témái pedig a fejezetek szerint: 1. Meg kell védeni a magyar görög katolikus egyház hagyományait és meg kell tartani az érvényben levő előírásokat és szokásokat. 2. Ragaszkodni kell a szentírási olvasmányok és a liturgikus könyvek jóváhagyott szövegéhez. 3. Egységesen kell elfogadni a liturgia rövidítésének szabályait, és nem szabad önkényes hosszabbításokkal terhelni híveinket. 4. A liturgia megújítása nem egyéni kezdeményezésekkel, hanem egész Egyházunk megfontolásával és imádságos összefogásával valósul meg. 5. A liturgia megújításánál figyelembe kell venni egyházunk pasztorális gyakorlatát,

---

⁷⁴ *Ibid.*, 328.

⁷⁵ Amint még ő maga megfogalmazta. Vö. *ibid.*, 334.

⁷⁶ „43. Gondolatok és alapelvek liturgikus életünkről”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* – (1995) 1-12. – *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 369-383.

ennek lehetőségeit és korlátait. 6. A Papnevelő Intézetben a hivatalos egyházmegyei gyakorlatot kell követni és tanítani, a papnevelés nem lehet egyéni törekvések színhelye. 7. Különös figyelemmel kell mindezeket megtartani Máriapócson, katolikus iskoláinkban és az ifjúsági összejöveteleken. 8. Az éneklés, a liturgikus mozgáskultúra és a templomok festése terén is őrizni kell saját hagyományainkat. 9. Liturgikus gyakorlatunkban figyelemmel kell lennünk a szomszédos egyházmegyékre, és vállalni kell velük a felelős közösséget. Végül a befejező részben a püspök azt hangsúlyozza, hogy a liturgia az egység és ne a széthúzás jele legyen. – Keresztes püspök liturgikus rendelkezése tehát nem a liturgikus szövegek és rubrikák pontos számbavétele, nem is olyan részletesen kidolgozott Liturgikon-tervezet, mint a Dudás püspöké volt. Jelentősége abban áll, hogy fontos direktívákat fektet le a liturgikus élet megújításának terén, egyrészt őrizve a hagyományokat, másrészt megbe-csülve az elért eredményeket. – Mindez pedig a magyar görög katolikus egyház és hívei identitásához nyújt nagy segítséget.⁷⁷

4. Rubrikális példák

A Szent Liturgia egy jellegzetes mozzanatát, a nagybemenet utáni, illetve a békecsók körüli részeket kiválasztva láthatjuk, hogy nincs teljes egység az egyes művekben. A Krucsay-féle fordítás 1793-ban a következőket tartalmazza:

„Ekkor az Áldozó meg hajtván magát mondja magában: Szeretlek Téged Uram én erősem, az Úr én erősem és oltalmom. Ezalatt pedig a kehely fedező ruhát két helyütt meg-tsókolja, úgy mint elsőben a Sz: Tányér, másodszer a kehely felett, és harmadszer a Sz: asztal szélét. Ha hogy pedig több együtt szolgáló Pap volna, tehát mindegyik meg-tsókolja ezt, és egymás vállalát; a fő Áldozó pedig mondja hozzájuk: Miközöt-

---

⁷⁷ Ehhez lásd: TAFT, R., „Liturgia come espressione di identità ecclesiale”, in Congregazione per le Chiese Orientali, *L'identità delle Chiese Orientali Cattoliche. Atti dell'incontro di studio dei Vescovi e dei Superiori Maggiori delle Chiese Orientali Cattoliche d'Europa Nyiregyháza (Ungheria) 30 giugno – 6 luglio 1997*, Città del Vaticano 1999, 119-136. Valamint saját tanulmányomat is: „La liturgia come espressione dell'identità”, in *ibid.*, 137-144; illetve magyarul: „A liturgia mint az identitás kifejezője”, in *Athanasiana* 6 (1998) 31-40. Illetve: TAFT, R., „Liturgy as Expression of Church Identity”, in *Folia Athanasiana* 1 (1999) 29-45.

tünk a Krisztus. Felelnek Vagyon, és lesz is. – Ugyan ezt tselekszik a Diákonusok is, ha többen vagynak jelen. A kívül lévő Diákonus hasonló képpen meg hajtván magát háromszor meg tsókolja az orar nevezetű ruháját, és fenn szóval mondja.”⁷⁸

Nagyon hasonlít hozzá az 1975-ben készített Kritsfalusi-féle változat:

„Ekkor az Áldozó háromszor meg-hajtván magát mondja magábann: Szeretlek téged, Uram én erősségem, az Úr én erősségem és oltalmam. Ez alatt pedig a’ kehely fedező ruhát két helyütt meg-tsókolja, úgymint elsőben a’ Szent tányért, másodsor a’ kehely felett, és harmadszor a’ Szent asztal szélét. Ha hogy pedig több egygyüt szolgáló Pap volna, tehát mind egygyik megtsókolja ezt, és egymás vállalát. A fő Áldozó pedig mondja hozzájok: Mi közöttünk a’ Krisztus. Felelnek: Vagyon is, lesz-is. – Ugyan ezt tselekszik a’ Diákonusok is, ha többen vagynak jelen. A’ kívül lévő Diákonus hasonlóképpen meg-hajtván magát, háromszor meg-tsókolja az orár nevezetű ruháját, és fenn szóval mondja.”⁷⁹

A Roskovics-féle 1862-es énekeskönyvben – mint már láttuk – csak a hívek válaszi szerepelnek. Így ezek a rubrikák is kimaradnak a szövegből.⁸⁰

Az 1882-es *Liturgikon* lényegesen rövidebb utasításokat tartalmaz ezen a téren:

„A pap megtsókolja a takarót, először a diszkosz azután a kehely felett s végül az oltárt, mondván: Szeretlek téged Uram én erősségem, az Úr én erősségem és oltalmam (Zsolt 17,2). Diákon hangoztatja...”⁸¹

Az 1920-as *Liturgikon* pedig az elődjére hasonlít, bár néhány helyen bővebb szöveget hoz:

---

⁷⁸ A műben a 38-39. számozatlan lapon.

⁷⁹ A műben: 486.

⁸⁰ Vö. a mű 24. lapját.

⁸¹ A műben: 30.

„Az áldozópap megcsókolja a takarót először a diszkosz, azután a kehely felett s végül az oltárt, mondván: Szeretlek téged Uram én erősségem, az Úr én erősségem és oltalmam (Zsolt 17,2). Az áldozópap, vagy a diakonus fennhangon...”⁸²

5. Összegzés

Miután Szent Liturgiánk magyar nyelvű szövegeinek változatait áttekintettük, összegzésként, valamint egyúttal a szimpozion egészének mondanivalójához is kapcsolódva, legalkalmasabban a korabeli vatikáni sajtót tudjuk idézni. A Vatikán hivatalos lapjának tudósításából ki lehet hallani, hogy milyen nagy szerepet tulajdonít a saját nyelven és saját rítusban végzett Szent Liturgiának. Íme, a szöveg: „Mons. Dudás Miklós, a görög katolikus magyarok hajdúdorogi (Magyarország) püspöke – Szent Erzsébet magyar királynő liturgikus ünnepe alkalmából – bizánci-magyar szentmisét végzett. A bizánci liturgiának antifonális jellege van, amely folyamatos párbeszédet jelent a celebráns és a hívek között: ebből az imádságokban és énekekben saját nyelven történő aktív részvételtől a nép tudatosan egyre élőbb hitet nyer. Magyarországon a nemzetiségükben és nyelvükben immár magyarrá vált görög katolikusok már néhány évszázada a magyar nyelvet használták a szent szertartásokban. A XVIII. század vége felé Bacsinszky András püspök lefordította hívei számára a liturgikus énekeket is magyar nyelvre, míg ugyanakkor Kritsfalusi György elkészítette Aranyszájú Szent János liturgiájának teljes magyar változatát, amely aztán széles körben elterjedt kéziratos formában. Miután a magyar görög katolikus hívek számára általános helynököt neveztek ki 1873-ban, megjelentette a már használatban lévő műveket. 1912-ben X. Szent Pius pápa, elfogadva a magyar görög katolikus hívek kérelmeit, új egyházmegyét állított fel a *Christifideles graeci ritus catholici* bullával. Az eparchia első püspöke, Miklósy István átnézte a liturgikus könyveket, és aztán új kiadásban jelentette meg őket, amelyek ma is használatban vannak.”⁸³

---

⁸² A műben: 130.

⁸³ Az írás 1965. november 20-án jelent meg: *L'Osservatore Romano* 20.268[32.043] (1965) 3. – Első alkalommal közöltem a szöveget saját fordításban – „Harminc éves” (3. láb.) –, addig a magyar nyelvű szakirodalom említést sem tett róla.

HORVÁTH TAMÁS

VAN-E JOGUNK MAGYAR LITURGIÁT VÉGEZNI?

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A liturgikus nyelvek kialakulása; 3. A keleti egyházak és az élő nyelvek; 4. A magyar liturgikus nyelv; 5. A II. Vatikáni Zsinat keleti egyházak liturgikus nyelveit érintő hatásai; a) A Szent Liturgiára vonatkozó törvénykezés; b) Egyéb dokumentumok; 6. Konklúzió.

1. Bevezetés

A Vatikánban celebrált magyar nyelvű liturgia negyven éves évfordulóján a címben szereplő talán merész kérdésfelvetés indokolására, illetve kiegészítéséhez keresve a választ, valamint reflektálva arra kérdésünkre is, hogy milyen jogi előzményeket vet fel az akkori esemény, avagy miért merült egyáltalán fel ennek ellenkezője – ti. „nem lehetett volna magyar nyelvű Szent Liturgiát végezni?”, vagy „mikortól lehet magyar nyelvű liturgiát végezni?” – a következő érvelésekkel tekintjük át témánkat: szemléljük a liturgikus nyelveket kialakulásuktól a keleti egyházak élő nyelvekkel való kapcsolatán át a magyar liturgikus nyelvig. Felelevenítünk néhány ide vonatkozó dokumentumot a II. Vatikáni Zsinat tanításából és feltüntetjük a Szent Liturgiát érintő jelenlegi törvénykezés kánonjait.

2. A liturgikus nyelvek kialakulása

A katolikus egyház nagyon sok nyelvet használ szertartásain. Az ősegyház liturgikus nyelve majdnem biztosan az arám volt, mivel ez volt az apostolok és az első megtérők nyelve is.¹ Ezek az első keresztyének soha nem vették fel a *héber* nyelv használatát, annak ellenére sem, hogy a Törvényt és a Prófétákat ezen a nyelven olvasták, hallgatták a Templomban, mint ahogy ahhoz sem fér kétség, hogy az első térítők is megőrizték az arám nyelvet mint szent liturgikus nyelvet a nem-arám

---

¹ CUNLIFFE, C. – WINSTONE, E., „Liturgical Languages”, in *New Catholic Encyclopedia*, vol. VIII, New York ²2003, 897-899.

közösségekben is.² Az elszórt, vidéki területek népeinek saját beszédformái voltak, míg a városokban használták a görög *koiné* nyelvet is a mindennapi életben, így vált tehát a liturgia nyelvévé is. Valószínűleg csak hispániai és észak-afrikai területeken lehetett vulgáris, népnyelv a latin, így ott először ez a nyelv szolgált a keresztény imádságok nyelvéül. Mint ahogy más idegen nyelv esetén is – amilyen a pun vagy a kelta – a görög nyelv hiánya nyelvükből megjelent a liturgikus funkcióknál is, így általában a hódító barbárok által beszélt nyelvek nem voltak kellőképpen fejlettek ahhoz, hogy megőrizzék magukat az azokat kiszorító latin nyelvvel szemben a legfőbb tevékenységeknél, így a liturgiában sem.³

A fő keleti helyi nyelvek, mint a milyen a szír nyelv is (élénken jelen van a Kr. u. 2. századi keresztény irodalomban), vagy mint a kopt, az ősi egyiptomi nyelvből származnak; vagy az örmény, amit sokáig használtak a közigazgatásban és hivatalos feljegyzésekben, önmagukban sokkal inkább töltöttek be liturgikus szerepet is. Így gyakorlatilag – mondja *Cunliffe* – a görög nyelv soha nem élvezte azt az elsőrendűséget Keleten, mint amit a Latin nyelv betöltött Nyugaton.

A népnyelvi használatból és abból, hogy ezt a nép értette, azért nem lehet azt a következtetést levonni, hogy köznyelvi beszédformuláknak, vulgáris szövegeknek helye lett volna a liturgiában.

C. Mohrmann így fogalmaz: „már a legkorábbi keresztény szövegek is tükrözik a vágyat arra, hogy eltérjenek a mindennapi életben beszélt nyelvtől... a legkorábbi időkől küzdöttek a keresztények azért, hogy stílusban és kifejezésmódban a mindennapi élet nyelvétől eltérőt használjanak... Nyugat – éppúgy, mint Kelet – küzdött egy szent stílusért, ami által istenfélelmet és tiszteletet tudnak tartani”.⁴

Guéranger szerint, „Isten vezette a római helytartó kezét, amikor a kereszt tetején elhelyezett táblára a címetek különböző nyelveken felíratta... így a liturgikus könyvek esetében is... tiszteletünket vívhatják ki ezek a nyelvek a misztikus és szent karakterek iránt”.⁵ Ezzel a talán eltúlzott titokzatos fegyelmi hagyományt tükröző felfogással szemben a II. Vatikáni Zsinat a következőképpen foglal állást. „Azokat a látható

---

² Bővebben lásd még: Sartore, D. – Triacca, M. A. (a cura di), „Lingua/Linguaggio Liturgico”, in *Nuovo Dizionario di Liturgia*, San Paolo 1993, 665-677.

³ CUNLIFFE – WINSTONE, „Liturgical Languages”, 897-899.

⁴ Vö. MOHRMANN, C., *Liturgical Latin: Its Origins and Character*, Washington 1957, 26-29.

⁵ GUÉRANGER, P., *Institutions Liturgiques*, Paris 1883, 156.

jeleket pedig, amelyeket a liturgia használ a láthatatlan isteni dolog jelzésére, Krisztus vagy az egyház választotta ki. Ezért nem pusztán azoknak a fölolvása, »amiket tanulságul írtak meg (Róm 15,4)« hanem mindaz amit az egyház énekel vagy imádkozik, vagy cselekszik, növeli a résztvevők hitét, szívüket Istenhez irányítják, hogy neki lelki áldozatot mutassanak be és kegyelmét gazdagabban kapják meg.»⁶

A szent karakterek elsőbbsége és minden élő emberi nyelvre vonatkozóan VIII. János pápa (†882) kijelentette: „a Szentírás nem arra tanít bennünket, hogy csak három nyelven lehet az Istent dicsőíteni, hanem hogy mindegyiken; amikor azt mondja: »dicséritek az Urat minden nemzetek, dicséritek őt minden népek« utal az Apostolokra akik a Szentlélektől eltelve minden nyelven hirdették Isten csodálatos tetteit. Ezért mondja Szent Pál – a menny harsonája – minden nyelvnek meg kell vallani Jézus Krisztust Úrnak, az Atyaisten dicsőségére... Ő, aki a három fő nyelvet alkotta – görögöt, hébert és latint – megalkotta a többi nyelvet is az ő dicsőségére».⁷ VIII. János pápa ezen gondolkodásának apropója lehetett a Metód szláv hittérítése körül keletkezett nehézség. Morávia evangelizációjában és a szlávok áttérítésében elért nagy sikerek meghozták Metód számára a szirmiumi érsekké, valamint Morávia és Pannónia pápai legátusává történt kinevezését. Ez azonban sértette a salzburgi egyház érzékenységét, amely ezeket a területeket a saját joghatósága alá tartozónak tekintette. Heves viták után a bajor színódnusnál elérték Metód elmozdítását. A fő vádak között szerepelt: „Metód az ő filozófiai rendszereivel és a nemrég kitalált *szláv* ábécéjével elvetette a latin nyelvet, a római tanítást [...] valamint az egész egyházi *officiumot* amely a latint használta.»⁸ Később VIII. János pápa megerősítette Metódot érseki hivatalában és elejtette a vádakat vele szemben. Megjelent viszont a IX. sz. utolsó nagy pápájának újszerű felfogása a nyelvekről.⁹

3. A keleti egyházak és az élő nyelvek

XII. Piusz pápa az 1947. november 20-án kiadott *Mediator Dei* kezdetű körlevelében – amely dokumentumban első alkalommal adja a Tanítóhivatal leírását a liturgia lényegéről – írja, hogy „a keleti egyházak tiszteletreméltó liturgiáját nem tartjuk kevésbé sem kisebb becsben; sőt

---

⁶ SC, 33.

⁷ GUÉRANGER, *op. cit.*, 106-107.

⁸ MONDIN, B., *Pápák enciklopédiája*, Budapest 2001, 151.

⁹ Jedin, H. (szerk.), *Storia della Chiesa IV*, 197-200, 239-242.

ellenkezőleg, ezek az ősi és hagyományos rítusok ugyanolyan kedvesek előttünk.¹⁰

Cyrille Korolevskij – a Szent Keleti Kongregáció Keleti Liturgikus Bizottságának és a Keleti Kánoni Kodifikációs Bizottságnak konzultora – írja a *Liturgia élő nyelveken* című munkájában: „1929-ben, amikor megengedték a kibékült, katolizált észt ortodox egyház papságának a népnyelv használatát a liturgiában, XI. Piusz hangsúlyozta, hogy az egyik legfontosabb dolog legyen a Keleti Katolikusok számára, szabad döntés alapján, olyan nyelvek használata a liturgiában, amelyek alkalmasak a lelkek üdvét szolgálni, miután a Szentszék is jóváhagyta azok használatát”.¹¹

1960. április 1-jén XXIII. János pápa jóváhagyta a Szent Officiumnak az azt megelőző nap plenáris ülésén született határozatát, és kiadott dekrétumát, amely elismeri a bizánci rítusú papok számára azt a jogot, hogy népnyelvet használjanak, akár nem keleti népnyelvet is, a liturgia végzésére, bárhol világon.¹²

Nagyon sok nyelvet használtak a keleti rítusúak – akár élő, akár holt nyelvet – mind a katolikus, mind pedig a nem katolikus részről. A görög mellett a XII. században hét másik élő nyelvet tartottak számon: a szír, kopt, örmény, káld, az etióp ge'ez, ószláv, arab nyelvet. Ezek közül a legtöbbször által használt nyelv az ószláv volt (kb. 100 millió orosz, 40 millió ukrán, 10 millió belorusz, és néhány ezer bolgár. Ebből kb. 1 millió katolikus és nagyszámú ortodox él jelenleg az Egyesült Államokban és Kanadában.)¹³ Úgy vélik, az arab nyelv a X. századtól vált az imádság nyelvévé. Ma a melkita katolikusok és ortodoxok Szíriában, Palesztinában és Egyiptomban használják, összesen mintegy 200 ezren a katolikusok (bele számítva az Amerikában élőket is), és kb. 400 ezren az ortodoxok.

A keleti keresztények között az etiópok valamint a malabárok már dialektust beszélő része nem érti a liturgikus nyelvét. A bolgárok és a szerbek értik némileg. Az örmények, oroszok és ukránok nagyrészt

---

¹⁰ *Mediator Dei* 11. – A dokumentum elfogadta a liturgikus mozgalmak legfontosabb eredményeit a XIX. század vége óta, és ezáltal előkészítette az utat a liturgikus megújulás számára a II. Vatikáni Zsinaton; vö. AAS 39 (1947) 528-580.

¹¹ KOROLEVSKIJ, C., *Liturgie en langue vivante*, Paris 1955, 54.

¹² Ennek a határozatnak a háttéréhez is, és az Egyesült Államokban az angol nyelv megszorítására hozott normák bevezetése kapcsán bővebb irodalmat nyújt MAXIMOS IV. SAIGH, *Eastern Churches and Catholic Unity*, New York 1963.

¹³ CUNLIFFE – WINSTONE, „Liturgical Languages”, 897-899.

értik, míg a káldok lényegileg tudják csak követni. A többi keleti keresztény érti a szertartások szövegeit.

A fent említett nyelvek mellett három másik élő nyelvet is hozzáadtak a keleti rítusok nyelveihez, ám későbbi datálással. Ez a három a *magyar*, a román és a malabár.

4. A magyar liturgikus nyelv

Az 1912-es egyházmegye alapító bullában Szent X. Piusz pápa az „ógörög nyelvet jelölte meg liturgikus nyelvként és a magyar nyelv használatát csak a nem liturgikus funkciókban engedélyezi. Ez *kompromisszum* a magyar kérés és a római Kúria között” – írja boldog emlékű Dudás Miklós püspök 1966-ban.¹⁴ Tudomásul véve a bullában szereplőket Miklósy István püspök 1921. évi körlevelében a „magyarszövegű liturgiális könyv revideált, bővített, új kiadásá”-ról ad hírt.¹⁵ „Ezeket megküldte a Szentszéknek de irattárunkban semmi nyoma sincsen annak, hogy Róma bármit válaszolt volna” – írja Dudás Miklós püspök.¹⁶ „Így aztán a magyar nyelv maradt továbbra is az új egyházmegye liturgikus nyelve. Úgy látszik, hogy a Szentszék a türelmes hallgatás álláspontjára helyezkedett”.¹⁷

Az Apostoli Szék türelmes toleranciájára vagy éppen diszkréciójára utalhat az a tény is, amit szintén Dudás Miklós püspök *Vigiliában* közölt cikkéből tudunk, ti. hogy Miklósy István püspök halála után, a több mint egy évig tartó széküresedést követően a Dudás Miklóst kinevező bullában nem szerepelt semmilyen instrukció a liturgikus nyelvvel kapcsolatban – ahogyan maga a főpásztor fogalmazott.¹⁸

A görög nyelv használata – egyébként – *Korolevskij* megfogalmazásában: „utópia lett volna és lerombolása a nagyszerű népi gyakorlat aktív részének, ami a liturgiában valóban közösségi részvétel”.¹⁹

A magyar liturgikus nyelvért folytatott küzdelem, hosszas történelmi előzmények után – a XIX. századtól kezdve megfelelően doku-

---

¹⁴ Vö. DUDÁS, M., „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 8 (1966) 505-513.

¹⁵ IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikusság körlevelében közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 50.

¹⁶ Vö. DUDÁS, *op. cit.*, 505-513.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ KOROLEVSKIJ, *op. cit.*, 69.

mentált formában is nyomon követhetően – 1965. november 19-én ért véget, amikor a II. Vatikáni Zsinaton Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök a zsinati atyák jelenlétében teljesen magyar nyelvű főpapi liturgiát mutatott be.²⁰

„A zsinati titkárság minden nehézség nélkül hozzájárult, hogy egyik teljes ülésén magyarnyelvű ünnepélyes főpapi liturgia legyen a hivatalos zsinati mise”²¹ – emlékezik vissza az eseményre Dudás Miklós Püspök 1966-ban.²²

A magyar liturgikus nyelv használatához való jogot újfent megerősítette boldog emlékű II. János Pál pápa által 14 évvel ezelőtt, 1991. augusztus 18-án pontifikált ünnepi liturgiája Máriapócon, amikor is magyar nyelven végezte Aranyszájú Szent János liturgiáját, „mintegy megkoronázva, de egyben felül is múlva magyar görög katolikus őseink [...] legmerészebb törekvéseit is”.²³

5. A II. Vatikáni Zsinat keleti egyházak liturgikus nyelveit érintő hatásai

A II. Vatikáni Zsinat *Liturgikus Konstitúciója* hozta meg az átöröslést a népnyelvi liturgiákra vonatkozóan: „Szabad a népmiséken a népnyelvnek megadni a jogos szerepet... a helyi viszonyoknak megfelelően, mindazokban a részekben, amelyek a népre tartoznak”.²⁴

Amint azt a II. Vatikáni Zsinat Határozata a Keleti Katolikus Egyházakról (*Orientalium Ecclesiarum*) 23. pontja megfogalmazza: „A pátriarka – szinódusával együtt – vagy pedig egy-egy részegyház legfőbb vezetője – főpásztori tanácsával együtt – birtokolja a jogot, hogy szabályozza a nyelv használatát a liturgia szent cselekményeiben, továbbá, hogy jelentést küldve az Apostoli Székhez, jóváhagyja a szövegek anyanyelvű fordításait”.²⁵

A Vatikánium ezen kiindulásaiból merít a 1990-es *CCEO* is.

---

²⁰ Ehhez kapcsolódó bővebb tanulmány: JANKA, GY., „Magyar liturgikus nyelv és a makói görög katolikusok”, in *Athanasiana* 9 (1999) 61-70.

²¹ DUDÁS, *op. cit.*, 505-513.

²² DUDÁS, *op. cit.*, 513.

²³ JANKA, *op. cit.*, 61-70.

²⁴ *SC*, 54.

²⁵ *OE*, 23.

a) A Szent Liturgiára vonatkozó törvénykezés

CCEO 668. kán. 2.§.: *A nyilvános istentisztelet szabályozására a 657. kánonban említett hatóság illetékes, a 199. kán. 1.§-a megtartása mellett...*²⁶

CCEO 199. kán. 1.§.: *A Megyéspüspök, mint az egész liturgikus élet szabályozója, előmozdítója és őre, a rábizott eparchiában ügyeljen arra, hogy azt minél jobban ápolják, és az előírások valamint a maga sajátjogú egyháza törvényes szokásai szerint rendezzék.*

A nyilvános istentisztelet szabályozása a cselekmények és a szövegek jóváhagyásában áll, az egyház hatóságaira tartozik, ezért nyomatékos tilalmat mond ki; amit az illetékes hatóság elrendelt ahhoz senki más ne tegyen hozzá bármit, abból ne vegyen el semmit, azon ne változtasson.²⁷

CCEO 657. kán. 1. §.: *A liturgikus szövegek jóváhagyása az Apostoli Szék előzetes felülvizsgálata után pátriarchai Egyházakban a Pátriarchának van fenntartva, a pátriarchai egyház Püspöki Szinódusának beleegyezésével; sajátjogú metropolitai egyházakban a Metropolitának a Hierarchák Tanácsának beleegyezésével; a többi Egyházban ez egyedül az Apostoli Szék joga és az általa megszabott határok között a Püspököké és azok törvényesen létesített csoportjaié.*

Itt a szövegek első jóváhagyásáról van szó. A szövegek első kiadása az úgynevezett „editio typica”.²⁸

2.§.: *Ugyanezen hatóságok illetékesek jóváhagyni ezen könyveknek liturgikus használatra szánt fordításait, miután jelentést küldtek az Apostoli Székhez, ha pátriarchai vagy sajátjogú metropolitai egyházakról van szó.*

---

²⁶ Vö. HOLLÓS, J., *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez*, vol. I., 207.

²⁷ Vö. HOLLÓS, J., *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez*, vol. II., 135.

²⁸ Vö. HOLLÓS, J., *Jegyzetek*, vol. II., 132. Az *editio typica*-val kapcsolatban lásd még SZABÓ, P., „A görög katolikus liturgikus könyvek kiadása” in Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk III*, Nyíregyháza 2004, 19-21.

3. §.: *Liturgikus könyvek ismételt kiadására vagy azoknak más nyelvekre való fordítására liturgikus használatú rendeltetéssel vagy ezek bármely részéhez szükséges és elégséges az, hogy megegyezésük a jóváhagyott kiadással megállapítható legyen a 662. kán. 1.§.-ban említett Hierarcha tanúsításából.*

4.§.: *A liturgikus szövegek változtatásánál a 40. kán. 1. §-át kell figyelembe venni.*

Itt érdemes megjegyezni, hogy a *Christus Dominus* 15. kimondja: „a megyéspüspök az egész liturgikus élet szabályozója, előmozdítója és őre”.

CCEO 40. kán. 1.§.: *A sajátjogú egyházak élén álló Hierarchák és az összes többi hierarchák odaadó erőfeszítéssel gondoskodjanak saját rítusuk hűséges megőrzéséről és pontos megtartásáról, és változtatásokat csak szerves fejlődés alapján engedjenek benne, szem előtt tartva azonban a kölcsönös jóindulatot és a keresztények egységét.*²⁹

Az egyház nyilvános kultuszának szabályozása tehát az illetékes egyházi hatóság feladata; így lehetséges a szentségek és a liturgikus formulák értékeinek fenntartása az egyház hitével összeegyeztethető módon. A *lex orandi* és a *lex credendi* elve megköveteli a tanítóhivatal hatóságának kizárólagos szerepét a liturgikus cselekmények szabályozásában.³⁰

b) Egyéb dokumentumok

A latin egyház esetében az Apostoli Szék kompetens dikasztériuma ebben a tekintetben tehát az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció. A *Pastor Bonus* apostoli konstitúció 62. cikkelye meghatározza: „A kongregáció foglalkozik mindazzal – fenntartva a Hittani Kongregáció kompetenciáját –, ami az Apostoli Székhez tartozik a szent liturgia szabályozása és fejlődése, és elsősorban a szentségek

---

²⁹ Vö. „A keletiek valamennyien legyenek bizonyosak afelől, hogy törvényes liturgiájukat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják, és meg is kell tartaniuk, és csak sajátos, szerves fejlődésük érdekében változtassanak rajta” (*OE*, 6).

³⁰ SALACHAS, D., *Teologia e disciplina dei sacramenti nei Codici latino e orientale*, Bologna 1999, 21.

tekintetében”.³¹ Emellett ugyanehhez a kongregációhoz tartozik: „a liturgikus szövegek összegyűjtése és helyesbítése; áttekinteni és jóváhagyni a saját és más mise kalendáriumokat a sajátjogú egyházak szertartásait, nem kevésbé mint azoknak az intézmények is amelyek ilyen jogot élveznek. Áttekinteni a liturgikus könyvek fordításait és alkalmasságukat, melyet a Püspöki Konferenciák készítettek elő törvényesen”.³²

Az Apostoli Szék illetékes dikasztériuma a keleti egyházak esetében a Keleti Kongregáció. A *Pastor Bonus* apostoli konstitúció 58. cikkelye kifejti hogy: „ennek a Kongregációnak az illetékessége kiterjed minden dologra, ami a keleti egyházakra vonatkozik és az Apostoli Szék vizsgálata alá tartozik [...] a tanítói, megszentelői és kormányzói tevékenységet illetően...”.³³

Liturgikus szövegek jövőbeli változtatása, helyesbítése estén tehát az illetékes dikasztérium esetünkben a Keleti Kongregáció.

6. Konklúzió

Visszatérve a címben feltett kérdésre tehát: „Van-e jogunk a magyar nyelvű liturgiát végezni?” a következő igenlő konklúziót vonhatjuk le.

Mivel tehát a II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója (*SC*), valamint a Keleti Katolikus Egyházakról szóló határozata (*OE*) előtt is volt rá példa, hogy az Apostoli Szék engedélyt adott a nemzeti nyelv használatára (lásd Észtország 1929-ben); ismerve ugyanakkor XXIII. János pápa 1960-ban a Keleti Kongregáció által kibocsátott dekrétumát a nényelvekre vonatkozóan; valamint szem előtt tartva, hogy 40 évvel ezelőtt november 19-én, boldog emlékű Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök egyetemes zsinaton, ahol: „a püspökök testülete ünnepélyes módon gyakorolja az egész egyházra szóló hatalmat”³⁴ ponifikált Szent Liturgiát, ezzel a magyar liturgikus nyelv „a keleti katolikus egyházak liturgikus nyelveinek sorába emelkedett”.³⁵

Hálával tekint vissza erre az eseményre az utókor, hiszen Isten jóságát és az Apostoli Szék megértését fedezhetjük fel a negyven évvel ezelőtt celebrált Szent Liturgiában és megláthatjuk benne ugyanakkor

---

³¹ *PB*, art. 62.

³² *PB*, 64,2,3§§.

³³ *PB*, 58.

³⁴ *CCEO*, 50. kán. 1.§; *CIC* 337. kán. 1.§.

³⁵ DUDÁS, *op. cit.*, 513.

Dudás Miklós püspök atya bizakodó lelkületét is, aki főpásztori jellemadata szerint „A te oltalmad alatt” az Istenszülő segítségével remélni hitte mindennek megvalósulását.

PREGUN ISTVÁN

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS ZÁRSZÓ

Főtisztelendő Kolléga Urak!
Kedves Vendégeink!
Kedves Hallgatóink!

Most, amikor meghallgattuk a Dudás Miklós püspök úr által vezetett Szent Liturgia egykori felvételét, egy régi kispapi emlék viharzott át bennem. Negyedéves voltam és a Központi Szeminárium társalgójában ott szorongtunk a ház egyetlen rádiója mellett, és hallgattuk a vatikáni rádiót. Felemelő és nagyszerű érzés volt. Jól esik még ma is visszaemlékezni rá.

Hollós János prelátus-helynök úr, mint kortárs emlékezett vissza. Nem csak személyes emlékeket sorolt föl, hanem egyházjogászként bemutatta ennek a nagy eseménynek a jogi vonatkozásait is. Azt a fejlődést, ami tulajdonképpen a Dudás Miklós püspök úr által végrehajtott történelmi tettehez köthető, hiszen ez megkoronázása volt a magyar nyelvű liturgiáért folytatott több évszázados küzdelemnek. De a római Szent Liturgia Dudás Miklós püspök úr által a későbbi évek során megindított és kilátásba helyezett liturgikus reform nyitányának is tekinthető, amit – és most itt hadd kapcsolódjak Ivancsó rektor úr előadásához – Timkó Imre és Keresztes Szilárd püspök atyák is tovább folytattak. Sajátos dolog, hogy mindegyik főpásztor élete utolsó szakaszában foglalkozott behatóbban a Liturgiával.

Engedjék meg, hogy elmondjam egyik egészen friss, személyes élményemet. A napokban Miskolcon tartottam egy előadást a miskolci görög katolikus értelmiségieknek, arról, hogy mit is jelent ma Magyarországon görög katolikusként élni. Az előadás után odajött hozzám egy idős úr és az énekeskönyvet felütve az utrenye, vecsernye szövegeiből idézett olyan részeket, amelyek a régies (vagy rossz) fordítás miatt a mai magyar fül, különösen pedig a kívülálló számára félreérthetők vagy érthetetlenek. Mi, akik gyermekkorunk óta szinte az anyatejjel szívtuk magunkba a magyar liturgikus nyelvnek ezen kifejezéseit, mi nem ütköztünk meg ezeken. Értjük, mit is akarnak mondani ezek a szövegrészek.

Egy mai fiatalembernek, aki még soha sem vett részt vecseryén és utrenyén, de szeretne megismerkedni a mi ősi liturgiánkkal, legyen bár görög katolikus is, bizony sok mindent meg kell magyarázni! Nagyon jó lenne ezeket a fordítási nehézségeket legyőzni. Az élő nyelvnek sajnos az a hátránya, hogy 50, 60, 100 év után újra és újra reformálni kell.

Nagyon örültem *Véghseő Tamás* előadásának, aki igazán fiatal léte (szinte meg sem merem kérdezni, hogy hányban született), a történet-sz objektivitásával, történelmi forrásokra hivatkozva mutatta be nagyon szellemesen a II. Vatikáni Zsinat eseményeinek láncolatát. Bemutatta azt a miliót, azt a „szövegkörnyezetet”, amelyben először hangzott el teljes szövegében magyar nyelven Rómában a Szent Liturgia. A zsinati atyák 1965 novemberében a *Gaudium et Spes* zsinati konstitúciónak a végső megfogalmazásán dolgoztak. Véghseő tanár úr a korabeli források alapján részletesen elemezte, hogy miért és hogyan maradt ki ebből a konstitúcióból a kommunizmus elítélése. Ezzel párhuzamosan pedig fölvezette a hatvanas évek magyar egyházi életének összes gyötrelmét és nehézségét, különös tekintettel a Liturgiát végző Dudás Miklós püspök úr személyére. A szimpozion megnyitásakor arra hivatkoztam, hogy az igazán nagy vezető az, aki megérzi, meglátja az adott történelmi helyzetben az optimális pillanatot és csak ekkor lép, de ekkor jövőt formáló, távlati lépést tesz. Hálás vagyok Véghseő Tamás kollégánknak, hogy előadása utolsó mondatában kiemelte, hogy Dudás Miklós püspök úr püspöki jelmondatához hűen, az Istenszülő pártfogása és oltalma alatt döntött, amikor főpásztori működésének a két nagy történelmi tényét véghez vitte:

– amikor megalapította a Papnevelő Intézetet és Hittudományi Főiskolát, és

– amikor negyven évvel ezelőtt vette a bátorságot, hogy a katolikus egyház legfőbb törvényhozó testülete, az egyetemes zsinat alkalmával teljes magyar nyelvű Liturgiát mutatott be.

Külön öröm volt számomra ismételt hallani *Ivancsó István* rektor úrtól az egységes szempont szerint felsorakoztatott liturgikus fordításokról szóló bemutatóját. Igen érdekes és izgalmas volt számomra annak érzékeltetése, hogy annak idején vezető papjaink mennyire érezték a magyar liturgikus nyelvnek a lekipásztori életben megnyilvánuló fontosságát, súlyát. Az előbb arról szóltam, hogy az élő nyelvnek a hátránya, hogy 50, 100, 150 évenként megreformálásra szorul. A holt nyelvnek viszont a legnagyobb nagy nehézsége az, hogy nem érthető. Néhány héttel ezelőtt az ungvári katedrálisban részt vettem egy ósláv

nyelvű Szent Liturgián. Utána ungvári magyar fiatalokkal beszélgettem, és megkérdeztem őket, értették-e a Liturgia szövegét. Igen, de csak az „Uram irgalmazz!”-t – hanzott a válasz. Nagyon örvendetes volt számomra az is, hogy Ivancsó rektor úr vette a bátorságot és bemutatta az egyházmegye püspökeinek tevékenységét olyan szempontból, hogy liturgikus téren mit köszönhetünk az egyes főpásztoroknak. Nem mondta ki, de én szavai mögött éreztem azt is, hogy milyen feladatok vannak még hátra. De ezt már bizzuk a jövőre!

Horváth Tamás pedig szellemes mondattal kezdte előadását: „Van-e jogunk magyar nyelvű liturgiát végezni?” – És erre a kérdésre igazi jogászhoz méltóan válaszolt. Nagyon szellemes és rendkívül izgalmas volt mindannyiunk számára, amikor rámutatott szinte lépésről lépésre a liturgikus nyelvek, kialakulására, illetve a használatára.

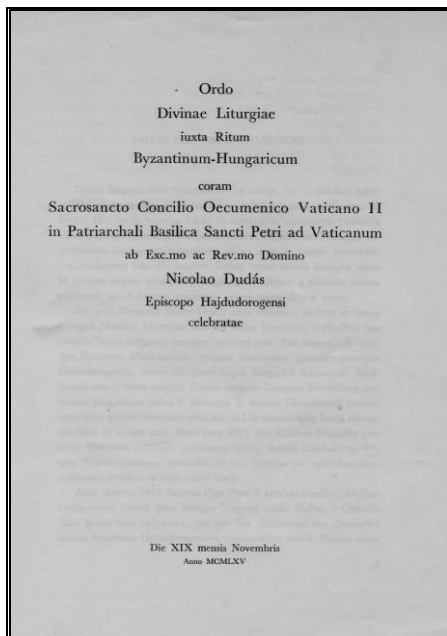
Egy mondattal szeretnék utalni arra, amit a diskusszió során Obbágy Miklós atya mondott, hogy az idősebb papok milyen féltő szeretettel reagáltak a Miskolci Apostoli Exarchátusban a magyar nyelv bevezetésére. A Hajdúdorogi Egyházmegyében magam is ismertem olyan idős paptestvéreket, akik az átváltoztatás szavainak elmondásakor szívesen használták a görög nyelvet. Szeretném Illyés Gyulát idézni: „Magyar az, aki magyarnak vallja és magyarnak érzi magát”! A magyar nyelvű Liturgiaért folytatott évszázados küzdelem azt mutatja, hogy az itt élő keleti szertartású emberek évszázadokon keresztül kitartóan magyarnak érezték és magyarnak vallották magukat. Ez mindenképpen a magyarsághoz és hazánkhoz való tartozásunkat, hűségünket bizonyítja.

Megköszönöm mindnyájuknak a részvételt és az előadóknek az értékes munkát, Ivancsó István rektor úrnak a szimpozion megszervezését. Végző tanulságként szeretném hangsúlyozni: Legyünk hálásak Istennek, aki Dudás Miklós személyében olyan főpásztort adott nekünk, aki tényleg igazi vezető volt, aki megérezte és meglátta azt a pillanatot, amikor lépnie kellett, s azt a lépést perspektivikusan megtette. Hálásak vagyunk azért, hogy nekünk adta őt a Gondviselés. Nem elég azonban csak hálásnak lenni, hanem a múltat megismerve, abból okulva, a jelenben sokkal, de sokkal szabadabb légkörben, mint amiben Dudás püspök úr élt, vigyük tovább egyházunk ügyét, a magyar nyelvnek szellemében fejlesszük, tanítsuk drága Liturgiánkat.

Köszönöm megtisztelő jelenlétüket, és befejező imádságként hallgassunk meg ismét egy részletet az egykor, negyven évvel ezelőtt végzett ünnepi Szent Liturgiából!

V. Liturgikus szimpozion

a vatikáni
magyar nyelvű Liturgia
40. évfordulója
alkalmából

2005. november 17-én
a Hittudományi Főiskola dísztermében.

Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök 1965-ben örömmel adott hírt arról, hogy a Vatikánban teljes magyar nyelvű Szent Liturgiát végezhetett. A záró ülészekon „ért véget a magyar

liturgiáért századokon át folytatott munkánk és küzdelmünk kálvária-útja. Most teljesült az, amire őseink századok óta vágyakoztak, most érlelődött be az ő és a mi reményeink legszebb gyümölcse. November 19-én a Szent Péter bazilikában, az Apostolfejedelem sírja előtt, a világ minden részéből összesereglett több mint 2300 zsinati atya jelenlétében édes magyar anyanyelvünkön mutathattam be a Legszentebb Áldozatot. Szent liturgiánk né-

pünk ajkán élő dallamai a maguk egyszerű szépségében és méltóságában még a távoli földrészek püspökeinek lelkét is megragadták." - *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek VII* (1965) 1.

Aztán egy tanulmányában ünnepélyes szavakkal ismételte meg a nagy eseményre való emlékezést: hálával tartozunk azért, „hogy a magyar nyelv ilyen fenségesen ünnepélyes keretek között, a katolikus egyház legnépesebb zsinatán, a Szent Péter bazilikában emelkedett a keleti katolikus egyházak liturgikus nyelveinek sorába”. - *Vigilia* 6 (1966) 513.

A szimpozion a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszéke rendezi a vatikáni magyar nyelvű Szent Liturgia végzésének 40. évfordulója alkalmából 2005. november 17-én.

Program

Liturgia részlet - Felvételnől

15.00 - **A 40 éves esemény jelentősége** - Dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök

15.10 - **Az esemény egy kortárs visszaemlékezésében** - Dr. Hollós János volt egyházi tanár

15.40 - **A történelmi háttér** - Dr. Véghseő Tamás egyháztörténelmi tanár

16.10 - **A Szent Liturgia magyar szövegváltozatai a II. Vatikáni Zsinat előtt és után** - Dr. Ivancsó István liturgikus tanszékvezető

16.30 - **Van-e jogunk magyar liturgiát végezni?** - Horváth Tamás liturgikus ének tanár

16.50 - **Diszkusszió**

17.00 - **Összefoglalás és zárszó** - Dr. Pregun István főigazgató

Liturgia részlet - Felvételnől

A 2005. november 17-én, a Hittudományi Főiskola dísztermében (Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13-19.) rendezett szimpozionra tisztelettel meghívjuk és várjuk.

Liturgikus Tanszék

Cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 303. – **E-mail:** ivancsoi@atanaz.hu

**A szimpozionhoz kiállítás
csatlakozik, mely a földszin-
ten megtekinthető.**

A SZIMPOZIONON RÉSZT VEVŐK NÉVSORA
(A hallgatóinkon kívül)

Bacsó János	–	Tiszaeszlár
Bodolóczki Emil	–	Mikóháza
Gánciz Endre	–	Nyíregyháza
Gebri András	–	Nyíregyháza
Gerberi Éva	–	Nyíregyháza
Jaczkó Sándor	–	Hajdúdorog
Janka Ferenc dr.	–	Nyírszőlős
Janka Gábor dr.	–	Kazincbarcika
Janka György dr.	–	Nyíregyháza
Kiss Andor dr.	–	Újfehértó
Kruppa Tamás dr.	–	Nyíregyháza
Matyi Róbert	–	Dobra / SK
Melles Tivadar dr.	–	Végardó
Nyirán János	–	Nyíregyháza
Obbágy László dr.	–	Nyíregyháza
Obbágy Miklós	–	Miskolc
Oláh Miklós	–	Hajdúszoboszló
Orosz János	–	Nyíregyháza
Ósz Tibor	–	Nyíregyháza
Papp Tibor	–	Kisléta
Pregun Istvánné dr.	–	Nyíregyháza
Seszták István dr.	–	Nyíregyháza
Soltész János dr.	–	Nyíregyháza
Szabados Mária	–	Petneháza
Szabó Péter dr.	–	Budapest
Szabó Sándor	–	Oros
Szabó Tamás	–	Nyíregyháza
Szabplonczay Györgyné	–	Nyíregyháza
Terdik Mihály	–	Biri
Zuró József	–	Nyíregyháza

TARTALOM

Pregun István: Megnyitó	5
Hollós János: A teljes magyar nyelvű Liturgia 40. évfordulója – Egy kortárs visszaemlékezésében	9
Véghseő Tamás: Magyar nyelvű bizánci szertartású Szent Liturgia a Szent Péter bazilikában 1965. november 19-én. A történelmi háttér	13
Ivancsó István: A Szent Liturgia magyar szövegváltozatai a II. Vatikáni Zsinat előtt és után	19
Horváth Tamás: Van-e jogunk magyar liturgiát végezni?	39
Pregun István: Összefoglalás és Zárszó	49
A szimpozionon részt vevők névsora	57
Tartalom	59

A „LITURGIKUS ÖRÖKSÉGÜNK” SZOROZAT FÜZETEI

- I. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk I. Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 8.), Nyíregyháza 2002, 57 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 806 0
- II. Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk II. A Krucsay-féle liturgiafordítás faksimiléje kiadásának alkalmából 2003. október 30-án rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 10.), Nyíregyháza 2003, 67 p. ISSN 1785-2722 ISBN 963 212 812 5
- III. Ivancsó, I. (szerk.), *A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó műve, a Danilovics-énekkönyv megjelenésére 2004. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 11.), Nyíregyháza 2004, 92 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963 8665 033
- IV. Ivancsó, I. (szerk.), *A Paraklisz önálló megjelentetésének centenáriumára 2005. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 12.), Nyíregyháza 2005, 92 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963 86650 4 1
- V. Ivancsó, I. (szerk.), *A vatikáni magyar nyelvű Szent Liturgia 40. évfordulója alkalmából 2005. november 17-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 13.), Nyíregyháza 2005, 60 p. ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722 ISBN 963